

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Linda Larsson

Editionsplikt
och
skyddet för yrkeshemligheter

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Professor Peter Westberg

Ämnesområde
Processrätt, civilrätt oklassificerad

Vårterminen 2005

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Problemformulering och avgränsning	5
1.3 Metod och material	6
1.4 Disposition	6
2 EDITIONSPLIKT	7
2.1 Processuell editionsplikt	7
2.2 Materiell editionsplikt	10
2.3 Krav för edition	12
2.3.1 Identifikationskravet	13
2.3.1.1 NJA 1959 s. 230	14
2.3.1.2 NJA 1953 s. 19	15
2.3.1.3 NJA 1958 s.501	15
2.3.1.4 NJA 1998 s. 590	17
2.3.2 Besittningskravet	19
2.3.3 Relevans- och bevisbetydelsekravet	21
2.3.3.1 NJA 1985 C34	23
2.3.3.2 NJA 1958 s. 501	25
2.3.3.3 NJA 1977 s. 254	26
2.3.3.4 NJA 1988 s. 652	31
2.3.3.5 NJA 1986 s. 398	31
2.3.4 Farerekvisitet	34
2.3.4.1 NJA 1971 s. 521	34
2.3.5 Proportionalitetsprincipen	35
2.3.5.1 NJA 1998 s. 829	35
2.3.5.2 NJA 1977 s. 254	35
3 EDITIONSFÖRHÖR	39
3.1 Vittnesförhör	39
3.2 Tiden för förhör	40
3.2.1.1 Stockolms TR T 112/74 och HD Ö 2306/83	40

3.3	Sökandens frågor och yrkande	43
3.4	Partsfrågan	45
4	INSKRÄNKNINGAR I EDITIONSPLIKTEN	47
4.1	Yrkeshemligheter	47
4.1.1	Företagshemlighet	49
4.2	Minnesanteckningar	51
5	EDITIONSPLIKTENS MOMENT 22	55
5.1	Editionsförhörets roll	55
5.2	Editionsplikt och yrkeshemligheter	56
5.2.1	Krav för yrkeshemligheter	56
5.2.1.1	NJA 1995 s. 347	57
5.3	Lösning av moment 22 problematiken?	60
6	KONKLUSIONER	62
	KÄLLFÖRTECKNING	67
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	70

Sammanfattning

Editionsplikten i svensk rätt innebär förpliktelsen att i rättegång förete skriftlig handling som kan antas ha betydelse som bevis. Processuell editionsplikt stadgas i RB 38:2 och den materiella i RB 38:3. Processuell editionsplikt förutsätter att handlingen har betydelse som bevis i pågående rättegång, medan den materiella gäller helt oberoende av process. Editionsplikten är utformad så att den skall stämma överens med vittnesplikten, då den är en del av parts sanningsplikt. Fullständig kongruens föreligger dock inte då exempelvis samma regler för part och tredje man tillämpas.

Ofta är motpart avogt inställd till att frivilligt överlämna begärda handlingar, eftersom handlingarna kan avslöja interna affärsrelationer. Lagstiftaren ställer av den orsaken krav för domstols medverkan till att processuell edition skall medges. Dessa krav är ofta föremål för domstolsuttolkning, då de inte är närmare preciserade i lagtexten. Handlingarna skall vara identifierade, besittas av innehavaren och editionssökande part skall göra antagligt att handlingen kommer att ha bevisbetydelse och rättslig relevans för en i målet omtvistad grund eller invändning. Den materiella editionsplikten bestäms helt av den materiella rättens regler och berörs därmed inte av de krav som uppställs för den processuella editionsplikten. Dock kan part som har ett på materiellt sätt grundat anspråk fordra att handlingen, om den erfordras som bevis, företes i rättegång. På så sätt inträder de processuella kraven även för den materiella editionsplikten. Vidare uppställs ett farerekvisit om bevisupptagning är påkallat till följd av fara i dröjsmål.

Undantag från editionsplikten görs i rättegångsbalken enbart för vissa angivna fall, för utlämnandet av handlingar avseende yrkeshemligheter och personliga minnesanteckningar. Här kan även en proportionalitetsbedömning aktualiseras avseende att utlämnande av handlingar skall ske enbart då synnerliga skäl föreligger.

För part kan det vara mycket svårt att uppfylla identifikationskravet, särskilt i tvist mellan affärskonkurrenter. Editionssökanden hamnar i en moment 22 situation– för att få tillgång till motpartens hemliga information måste han känna till den hemliga informationens innehåll. En lösning kan vara att hålla editionsförhör i syfte att identifiera handlingar, utröna vem som besitter dessa och om de är av bevisbetydelse. Förhörsperson kan emellertid ge undanligande svar, säga sig ha glömt eller välja att hålla sig ”okunnig”. Således föreligger en svårlöst situation som i svensk rätt synes vara oreglerad.

Förord

Bevis är motgift mot vittnesutsagornas gift.

Francis Bacon

Anledningen till att jag valde att skriva om editionsplikten och skyddet för yrkeshemligheter var att jag ville kombinera min fördjupning i förmögenhetsrättens område som jag har från mina studier vid Örebro universitet, men min processrättsliga inriktning från Juridicum i Lund. Jag är tacksam för den hjälp och konstruktiva kritik som jag fått av min handledare professor Peter Westberg, nu under arbetets gång men även under tidigare kurser. Jag är även mycket tacksam för stöd och uppmuntran som jag erhållit från såväl familj som goda vänner.

Detta examensarbete avslutar mina studier vid Juridiska fakulteten vid Lunds universitet. Jag vänder siktet framåt.

Lund i maj 2005

Linda Larsson

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolen
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch (Tyskland)
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, undertecknad i Rom den 4 november 1950
FHL	Lag (1990:409) om skydd för företagshemligheter
HD	Högsta domstolen
IKL	Lagen (1931:152) med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens
JT	Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
NJA	Nytt juridiskt arkiv, första avdelningen
p.	punkt
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
st.	stycke
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätt

1 Inledning

Frågan om bevisning utgör en avgörande del av all processföring. Särskilt skriftlig bevisning är av vikt, då den ofta framstår såsom mer tillförlitlig än muntlig. Inte minst i kommersiella tvister spelar den skriftliga bevisningen en avgörande roll. Part behöver ofta redan på ett tidigt stadium av tvisten, med hänsyn till penning- och tidsaspekter, få ta del av och få tillgång till handlingar som innehas av motparten eller av tredje man. Att få granska exempelvis korrespondens eller annan dokumentation, kan vara avgörande för att kunna bedöma om rättegång skall inledas och i så fall hur yrkande och grunder skall utformas. Om part anser sakomständigheterna vara sådana att rättegång skall inledas kan han ändock senare i tvisten behöva få ta del av motpartens skriftliga handlingar med hänsyn till bevisläget och för att kunna styrka sin talan. Problematiken avseende bevisningen medför att ibland att part tvångsvis måste få motpart eller tredjeman att utge de skriftliga handlingarna. Regleringen i 38 kapitlet 2 och 3 §§ rättegångsbalken (1942:740) skapar en möjlighet för part att erhålla ett editionsföreläggande avseende att utfå skriftliga handlingar som anses ha betydelse som skriftligt bevis.

Ofta är motparten eller tredje man avogt inställd till att frivilligt överlämna begärda handlingar, vilket ofta kan bero på att handlingarna avslöjar interna affärsförhållanden och kundrelationer som inte är publika på den kommersiella marknaden. Den moderna tidens utveckling från ett industrisamhälle till ett alltmer utvidgat informationssamhälle har medfört att informationen i en näringsidkares rörelse är av ett stort värde. Företags så kallade know-how, kunskap och erfarenhet, är ofta en mycket värdefull tillgång. En marknadsekonomi kännetecknas av att företagen i konkurrens med varandra försöker uppnå så stora marknadsandelar som möjligt. Därmed skapas maximal vinst. För att realisera detta mål, utvecklas inom företaget olika former av produktion och distribution som hemlighålls. Många gånger har företaget investerat stora summor på att skaffa, underhålla, utveckla och konkurrera med sina tillgångar på marknaden. I denna kontext kan företagshemligheter ses som en tillgång i företaget och som en del av marknadsekonomi. Till följd därav är det således i hög grad betydelsefullt att företagets know-how och företagshemligheter åtnjuter största möjliga skydd från obehörig användning och avslöjande. Skyddet för yrkeshemligheter behövs inte bara för att företag skall stimuleras till att vilja investera i och vidareutveckla idéer, produkter, tjänster och dylikt, utan även för att det skall råda en effektiv, sund och på lika villkor baserad konkurrens inom näringslivet.¹

Rätten till edition är inte ovillkorlig utan svensk rätt ger vid handen olika begränsningar för att parts rätt att framtvunga utlämning av dokument beträffande exempelvis yrkeshemligheter. På så sätt hindras part på ett

¹ Dahlman, Christian m.fl.: *Rättsekonomi, en introduktion*, s. 165 och 167 f.

effektivt sätt att få mer eller mindre tillgång till motparts eller tredje mans affärsverksamhet och relationer.

1.1 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med detta examensarbete att klarlägga editionsplikten innehåll och gränser i Sverige idag, dess krav och kravens svårigheter men även att visa på vilket sätt editionsplikten tillämpas i domstolarna. Vidare är det min avsikt att redogöra för vad inskränkningarna i editionsplikten har för effekt samt även hur de hanteras av domstolarna genom främst editionsförhör. Här skall särskilt konflikten och svårigheterna mellan den processuella editionsplikten och skyddet för yrkeshemligheter behandlas.

Med anledning av uppsatsens syfte kan några konkreta frågor ställas. Dessa kommer samtliga att besvaras i uppsatsens konklusioner.

- Vad har editionsplikten för innehåll och gränser i svensk rätt?
- Vad syftar editionsförhör till och vad finns för problem med dem?
- Varför och hur uppstår en konflikt mellan editionsplikten och skyddet för yrkeshemligheter?
- Finns det någon tänkbar lösning på konflikten?

1.2 Problemformulering och avgränsning

Part som frivilligt överlämnar handlingar av intresse för denne till motpart, skapar inga problem. Först när part tvångsvis måste utfå handlingar från motpart uppkommer problem. Jag skall i detta arbete redogöra för under vilka förutsättningar part kan tvinga motpart eller tredje man att utlämna handlingar som anses ha bevisvärde. Processuell edition kommer att behandlas till klart övervägande del, men även den materiella editionsplikten kommer att beröras. Vidare skall utredas vilka invändningar motpart eller tredje man kan framföra med framgång för att tillvarata sina intressen och därmed innehålla handlingarna. Särskilt skall i uppsatsen behandlas intressekonflikten mellan den processuella editionsplikten och skyddet för yrkeshemligheter. I samband härmed kommer även något beträffande undantaget för minnesanteckningar att beröras.

Arbetet utgår från svenska rättsförhållanden och behandlar de svenska regleringar och praxis som finns beträffande editionsplikt. Undantaget är dock den reglering som finns i 25 § lag (1999:116) om skiljeförfarande, som inte skall beröras här. Inte heller editionsplikt för framtida säkerhet berörs mer än vad som sägs beträffande farerekvisitet. Inte heller edition av ADB-baserad information upptas särskilt. Vidare koncentreras uppsatsen på edition i civilprocessuella förfaranden. Editions föreläggande i straffprocessuella förfaranden berörs inte.

1.3 Metod och material

Utgångspunkten för uppsatsen har varit att redogöra för svensk lagstiftning och svensk praxis och dess förhållande till konflikten mellan editionsplikten och skyddet för yrkeshemligheter. Framställningen har främst en ren deskriptiv karaktär avseende en redogörelse för det svenska rättsläget inom det aktuella ämnet. Uppsatsen innehåller även vissa analyserande moment när slutsatser dras främst med ledning från rättspraxis. Min förhoppning är att så opartiskt som möjligt föra fram det essentiella beträffande editionsplikten, genom att göra en samlad redogörelse av tillgängligt material samt att därifrån självständigt dra adekvata slutsatser.

Jag har genomgående använt mig av sedvanlig juridisk metod för att angripa ämnet. Materialet som ligger till grund för detta arbete har hämtats från såväl offentligt tryck, riksdagstryck och SOU, som sedvanlig juridisk doktrin samt artiklar från juridiska tidskrifter. Vad man bör ha i åtanke då offentligt tryck används är att det ofta är politiskt färgat. Detta anser jag dock inte har utgjort någon tydlig avfärgning vad beträffar vad som skrivits om editionsplikten, då denna inte är att anse som särskilt kontroversiell. När det gäller artiklar i juridiska tidskrifter bör has i åtanke att dessa inte alltid kan anses vara rena faktakällor. De är ofta uttryck för en viss författares åsikt och avser då ofta att skapa debatt. Ställningstagande kan därmed vara överdrifter av en tankegång, skapade som argument för att provocera. Professor Lars Heuman är den som i svensk doktrin främst har behandlat ämnet. Angående edition är Heumans artiklar i JT den källa som jag till övervägande del har använt mig av. Jag anser dock att de artiklarna inte ger uttryck för någon överdrift utan ger snarare grund till vad som idag utgör editionsplikt. Då Heuman i stort sett är ensam om att ha skrivit något om edition kan därför källorna stundtals tyvärr kännas något enahanda.

1.4 Disposition

För att skapa struktur och stringens i arbetet utgår jag från editionsplikten såsom en isolerad processrättslig möjlighet till bevissäkring. Varje huvudavsnitt kommer att till viss del löpande innehålla konklusioner avseende det som avhandlas just däri.

Avsnitt 2 kommer först att behandla editionsplikten i allmänhet för att sedan övergå till att redovisa den processuella och materiella formen av edition mer specifikt. Därefter kommer en genomgång av de uppställda kriterierna för processuell edition att göras. Sedan kommer begreppet editionsförhör att behandlas under avsnitt 3 för att leda över i en redogörelse av inskränkningarna i editionsplikten i avsnitt 4. I avsnitt 5 redogörs för intressekonflikten mellan editionsplikten och skyddet för yrkeshemligheter. Avslutningsvis i avsnitt 6 anförsummerande konklusioner och återkoppling till arbetets syfte.

2 Editionsplikt

Då en skriftlig handling, en urkund, åberopas som bevis i en rättegång, anses den utgöra skriftligt bevis, eftersom det är själva skriften och dess innebörd som anses ha bevisvärde i målet. I civilprocessuella sammanhang är den skriftliga bevisningen av största vikt. Skriftliga handlingar anses säkra bevisningen bättre än exempelvis då ett muntligt avtal ingåtts i närvaro av vittnen. Vidare är skriftliga bevis mer beständiga till skillnad från personella muntliga bevis, i form av exempelvis muntliga vittnesutsagor, där det som frågas om kan vara glömt, där vittnet riskerar att påverkas eller där vittnet slutligen avlider.²

Såväl de personella som skriftliga bevismedlen befrämjas av straffrättsliga sanktioner vid händelse av missbruk. Personella sanktioner utgörs främst av mened samt osann partsutsaga. Beträffande de skriftliga bevismedlen stadgar brottsbalken straff för exempelvis urkundsförfalskning, förvanskning samt undertryckande av urkund. Den straffsanktionande plikten att som personellt bevismedel inställa sig till förhör har en motsvarighet beträffande skriftliga bevismedel, nämligen editionsplikten.³

Editionsplikten innebär allmänt en förpliktelse att i rättegång förete en skriftlig handling, som där har betydelse som skriftligt bevis. Med skriftlig handling avses samtliga de urkunder som uppräknas i BrB 14:1 2 st. Emellertid har det ansetts tillräckligt även om materialet finns lagrat exempelvis i en dator⁴, på film⁵, på ett fotografi, ett magnetband, en skiva etc.

Svensk rätt skiljer mellan processuell editionsplikt som stadgas i RB 38:2 och materiell editionsplikt som stadgas i RB 38:3. Vidare föreligger vissa krav som måste vara uppfyllda för bifall av editionsyrkande.

2.1 Processuell editionsplikt

Om den processuella editionsplikten stadgas i RB 38:2 att någon som innehar skriftlig handling som kan antas ha betydelse som bevis är skyldig att förete den. Editionsplikten är en del av parts sanningsplikt.⁶ Varje person omfattas av editionsplikten och är således en del av den allmänna skyldigheten att medverka till rättsskipningen. På så sätt är det inte en

² Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 209 f.

³ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 216.

⁴ NJA 1998 s. 829.

⁵ Filmupptagningar samt videoinspelningar faller dock inom den sk. exhibitionsplikten och skyldighet att utlämna denna typ av material skall därvid bedömas enligt RB 39:5. Se även NJA 1981 s. 791 och NJA 1992 s. 307.

⁶ SOU 1938:44, s. 42.

förutsättning för editionsplikten att den person som skall förete handlingen måste ha anknytning till rättsprocessen i övrigt.⁷

Reglerna om editionsplikt avser endast privata handlingar, det vill säga handlingar som är upprättade av privata rättssubjekt och som befinner sig i privata rättssubjekts besittning. Handlingen behöver inte vara särskilt upprättad i bevissyfte eller särskilt undertecknad eller bevittnad.⁸

Part kan få tillgång till skriftlig bevisning från motpart eller tredje man, under förutsättning att bevisningen har betydelse som bevis i pågående process. Den grundläggande principen för den processuella editionsplikten omfattning, är att en person är skyldig att förete skriftlig handling i samma utsträckning som denne är skyldig att på samma sätt bidra till utredningen med muntlig utsaga. Vittnes- och editionsplikten skall överensstämma. Tanken är att editionsplikten omfattning skall vara densamma som skyldigheten att avge muntlig utsaga. Då det åvilar någon att bidra till utredningen eller huvudförhandlingen genom att avge muntlig utsaga bör denne enligt huvudprincipen följaktligen även vara skyldig att förete skriftlig handling som han innehar.⁹

Angående allmänna handlingar kan rätten särskilt förordna att de skall inges till domstolen och där upptas som bevis i mål, jfr. RB 38:8 1 st.¹⁰ Denna regel omfattar i princip även sekretessbelagda handlingar i den meningen att de inte får utlämnas till envar. En viss kongruens föreligger även avseende de allmänna handlingarna precis som för editionsplikten och vittnesplikten. I RB 38:8 2 st. stadgas att handling vars innehåll omfattas av förhjälpförbud enligt RB 36:5 och 36:6, inte får upptas till bevis utan att person, till vars förmån sekretessen gäller, har medgivit att så sker. Som exempel på detta kan nämnas sjukhusjournaler som innehåller uppgifter som patienten har anförtrott sin läkare. Överensstämmelsen är dock enligt RB 38:8 2 st. inte helt absolut då hänvisning till RB 36:5 5 st. saknas. Då bikt aldrig skrivs ner torde exempelvis ett brev skrivits till präst eller själavårdare, som förberedelse till bikt, anses som allmän handling.¹¹

Om den processuella editionsplikten vore mer vidsträckt skulle konflikt uppstå med de intressen som tillvaratar innehavarens rätt till tystnadsplikt eller dennes rätt att vägra yttra sig. Vore editionsplikten däremot mer begränsad än skyldigheten att uttala sig, skulle detta inte medföra någon fördel för handlingarnas innehavare då denne då ändå skulle bli skyldig att uttala sig om dess innehåll vid ett förhör.¹² Lagstiftaren synes således här ha hittat en medelväg som skapar överensstämmelse mellan vittnes- och editionsplikten. Olikheter mellan de personella och skriftliga bevisen framkommer dock beträffande vem som är att anse part och tredje man. I

⁷ RB 38:2 1 st. Se även Fitger, Peter: *Rättegångsbalken, Del 1-4*, s. 38:6.

⁸ SOU 1938:44, s. 42.

⁹ SOU 1938:44, s. 412.

¹⁰ SOU 1938:44, s. 42.

¹¹ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 219.

¹² Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 216.

RB 38:5 stadgas att den som skall förete handlingen kan genom vite uppfordras att fullgöra sin skyldighet. Härmed korrelerar inte brottsbalkens och rättegångsbalkens regler då part i olikhet med ett vittne ej kan utsättas för någon sanktion, då denne vägrar avge muntlig utsaga. Oavsett vem som innehar en skriftlig handling, kan den som förstör, gör obrukbar eller undanskaffar handlingen dömas för undertryckande av urkund om åtgärden innebär fara i bevis hänseende.¹³ Skälet till varför lagstiftaren inte uppmärksammat denna diskrepans framgår inte i lagmotiven. Ekelöf menar att lagstiftaren laborerat med pliktbegreppet och att därigenom själva sanktionsproblemet kommit i skymundan.¹⁴

Skyldigheten att förete den skriftliga handlingen är sanktionerad först i och med att rätten förordnat ett editionsföreläggande beträffande att just förete handlingen, RB 38:4-5. Åberopar part en handling till stöd för sin talan, men vägrar att förete den, skall rätten i enlighet med RB 35:4 pröva vilken bevisverkan förhållandet har. Rätten kan således, liksom då part vägrar uttala sig, betrakta parts passivitet till dennes nackdel för det fall att det finns skäl därtill ur bevishänseende.¹⁵ I dispositiva tvistemål kan ett editionsföreläggande av detta slag endast meddelas efter begäran av part, RB 35:6. Detta medför att i ett dispositivt tvistemål där part besitter en skriftlig handling som åberopas till stöd för talan men som denne av någon anledning inte vill förete, kommer att förbli ”undanhållen” om inte motparten gör en framställan om editionsföreläggande.¹⁶

Även den person som är nära släkt med part har editionsplikt. Inte heller i detta fall överensstämmer editionsplikten med plikten att uttala sig, jfr. RB 36:3. Vore så inte fallet skulle part på ett lättvindigt sätt genom att låta en släkting ta hand om den skriftliga handlingen, kunna förhindra att den användes som bevis. Beträffande denna princip har undantag gjorts där hänsyn har tagits till nära anförvanter, t.ex. avseende brevkorrespondens mellan part och parts hustru.¹⁷

Angående sekretessbelagda handlingar kan domstolen infordra dessa från andra myndigheter, om de anses ha betydelse som bevis i målet.¹⁸ Vederbörande myndighet som förvarar handlingen har ingen prövningsrätt angående utlämnandet av handlingen.¹⁹ Varken myndigheten eller den till vars förmån sekretessen gäller, har någon rätt att föra särskild talan mot beslutet att infordra handlingen.²⁰ Ett exempel på detta skulle kunna vara den tilltalades självdeklaration i ett mål angående skattebedrägeri. Något

¹³ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 217.

¹⁴ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 217 i not 16.

¹⁵ Part vägran att utlämna sakkunnigutlåtande torde dock inte kunna tillmätas bevisvärde till dennes nackdel, NJA 1963 s. 72, se nedan.

¹⁶ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 217.

¹⁷ Kallenberg, Ernst: *Bevisrätten i processlagberedningens förslag till rättegångsbalk II*, SvJT 1940, s. 610 f.

¹⁸ NJA 1980 s. 212.

¹⁹ JO 1961:11, s. 182 ff.

²⁰ NJA 1981 s. 982 och NJA 1987 s. 742.

hinder att deklARATIONEN läses upp under huvudförhandlingen föreligger inte och därmed upphör även sekretessen, om huvudförhandlingen är offentlig.²¹ Rätten kan dock som alltid förordna om att handläggningen skall ske inom stängda dörrar samt att sekretessen därvid även skall vara oförändrad i framtiden.²²

Den processuella editionsplikten tillåts dock aldrig heller att bli ett kringgående av de regler som gäller specifikt för respektive bevismedel. I NJA 1963 s. 72 var frågan om svaranden hade skyldighet att förete ett av denne inhämtat sakkunnigutlåtande, som han inte själv önskade åberopa i nu aktuell tvist. Motparten menade att utlåtandet var att anse som bevis avseende det fordrade beloppet skälighet och framställer till följd av detta ett editionsyrkande. HD ogillade yrkandet och majoriteten ansåg att sakkunnigutlåtandet skall hanteras enligt reglerna i RB 40 kap. och att ett kringgående av dessa genom ett editionsföreläggande inte kunde anses vara tillåtet. Ett dylikt förfarande skulle åsidosätta grundsatsen att sakkunnig som regel inte utan eget åtagande är pliktig att utföra sakkunniguppdrag. Till följd av detta torde ett editionsföreläggande inte kunna tillämpas mot vare sig den sakkunnige eller den som annars innehar ett sådant utlåtande. Till betydelse för avgörandet avsåg HD även att en part som tagit råd av annan enligt sakens natur inte enbart till följd därav kan anses vara skyldig att i rättegång röja vad rådet innehöll oavsett och rådet givits muntligen eller i skrift.²³

Problemen avseende editionsyrkande är dock tämligen sällan att part vägrar förete handling som kan användas som bevisning för egen räkning. Problem uppstår när motpart inte vill dela med sig av handlingar som kan ha relevans för att styrka den eller de grunder som motiverar partens yrkande. Ofta kan motpartens handlingar vara avgörande för om rättegång skall inledas.

2.2 Materiell editionsplikt

Förutom den processuella editionsplikten kan även en materiell editionsplikt åvila innehavaren av en urkund. För de fall där en process har inletts har den materiella editionsplikten en självständig betydelse enbart i de fall som

²¹ Sekretesslagen (1980:100) 12:3 1 st.

²² Sekretesslagen 12:3 2 st.

²³ Dissidenterna i målet hävdade just angående tagande av råd att när någon råkat i tvist med annan måste en möjlighet att inhämta råd finnas samt att erhålla hjälp av sakkunnig eller den som annars kan lämna bistånd, utan att vad som därvid förekommer måste röjas. Av resonemanget drog de skiljaktiga justitieråden slutsatsen att om den rådfrågade avger sitt omdöme skriftligen, med mindre särskilda omständigheter föranleder annat, omfattas den skriftliga utsagan av editionsplikten. Ytterligare en dissident ansåg att handlingen inte överhuvudtaget utgjorde bevis i den mening som avses i RB 38 kap.

undantagen från den processuella tillämpningen äger tillämpning.²⁴ Materiell editionsplikt stadgas i RB 38:3 och kan även den åvila både motpart eller tredje man. Förutsättningen är att innehavare av skriftlig handling på grund av rättsförhållande mellan denne och part eller enligt lag är skyldig att utge handlingen eller låta annan ta del därav. Exempelvis är en gäldenär som betalt berättigad att återfå skuldebrevet av borgenären. Även skyldigheten att utge redovisningsunderlag till revisor kan stadgas i såväl lag som avtal. I NJA 1930 s. 671 vägrade exempelvis kassören, som lagt beslag på företagets kassaböcker att lämna ut dem till revisorn.²⁵ Den som enligt RB 38:3 har rätt att utfå eller ta del av en handling, kan väcka särskild talan härom. I klara fall kan handräckning användas. Om käromålet bifalles förelägger rätten svaranden, eventuellt vid äventyr av vite, att utge handlingen eller uppvisa denna för käranden.²⁶

Innehavarens förpliktelse att utge handlingen kan dock begränsa sig till att låta en annan person få ta del av urkundens innehåll. Framför allt när handlingen har betydelse för båda parter rättsställning, sk. *docementum commune*.²⁷ Rättsfiguren härstammar från den romerska rätten och saknar lagstöd, men anses i Sverige såsom allmänt erkänd och gällande rätt. Denna typ av handlingar omfattas inte uttryckligen av ordalydelsen i RB 38:3, men stadgandet har analog tillämplighet på denna typ av handlingar. Med *docementum commune* åsyftas handlingar som lämnar upplysning om ett rättsförhållande i vilket den editionssökande är part och som direkt rör detta rättsförhållandet.²⁸ Exempel på dokument som kan vara *docementum commune* är att borgenären måste låta gäldenären få ta del av vad som står i skuldebrevet, om denne saknar kännedom om det. En kontraktspart är skyldig att uppvisa kontraktet för sin kontrahent, om denne har tappat bort sitt exemplar. Likaså vad gäller korrespondens, ritningar och handelsböcker som har betydelse för tolkningen av ett kontrakt eller vilka som krävs för upprättande av redovisning.²⁹

Omfattningen av den materiella editionsplikten bestäms helt av den materiella rättens regler och berörs inte av de krav som uppställs angående

²⁴ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 220. Som exempel kan nämnas att någon förbundit sig att låta en annan ta del av sina minnesanteckningar eller ett nära samarbete mellan två affärsmän som grundar rätt för den ene att ta del av den andres bokföring, även om den innefattar företagshemligheter.

²⁵ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 219.

²⁶ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 220.

²⁷ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 220.

²⁸ Principen har lagfästs i tysk rätt; "Wer ein rechtliches Interesse daran hat, eine in fremden Besitz befindliche Urkunde einzusehen, kann von dem Besitzer die Gestattung der Einsicht verlagen, wenn die Urkunde in seinem Interesse errichtet oder in der Urkunde ein zwischen ihm und einem anderen bestehendes Rechtsverhältnis beurkundet ist oder wenn die Urkunde Verhandlungen über ein Rechtsgeschäft enthält, die zwischen ihm und einem anderen oder zwischen einem von beiden und einem gemeinschaftlichen Vermittler gepflogen worden sind." § 810 BGB. I tysk rätt har bestämmelsen främst tillämpats på exempelvis brevväxling angående ett rättsförhållande, på kvitton och fakturor. Lindell, Bengt: *Civilprocessen*, s. 611 f.

²⁹ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 220.

den processuella editionsplikten i RB 38:2.³⁰ I motiven talas dock om att part som har ett på materiellt sätt grundat anspråk, får lov att fordra att handlingen om den erfordras som bevis företes i rättegång. Handlingen torde således bara kunna utfås om den skall användas i bevissyfte. Har process väl inletts kan följaktligen ett editionsyrkande bifallas endast om partens processuella intresse kräver det.³¹ Då process inletts torde editionsyrkandet under dessa förhållanden likväl prövas enligt RB 38:2. I doktrinen³² har dock tagits avstånd härifrån och istället har uppfattningen framförts att när en part har en civilrättslig rätt att erhålla en viss handling, så kan denne givetvis även kräva att handlingen företes under en process. Den materiella processrätten skall således i enlighet med detta resonemang inte påverkas av de begränsningar som finns för den processuella editionsplikten. I RB 38:3 stadgas även uttryckligen att den materiella editionsplikten är gällande även i fråga om handlingens företeende i rättegång. Lindell menar att innehavaren är skyldig att lämna ut handlingen, om det föreligger en rätt till materiell edition, men att detta inte per automatik innebär att handlingen skall utgöra en del av processen såsom processmaterial. Kravet att parternas processuella intresse stipulerar att handlingen skall företes torde vara uppfyllt då förutsättningarna för avvisning enligt RB 35:7 inte är uppfyllda.³³ Ekelöf hänvisar till NJA 1982 s 650, där processuell edition godkändes och hävdar att där skulle även ett yrkande avseende materiell edition kunnat bifallas.³⁴ Rättsfallet avser faderskapsfråga vilken skulle ha grundats vid en semestervistelse. Modern och dottern yrkade att utfå resebolagets namnlistor till samtliga passagerare, vilket även bifölls.

2.3 Krav för edition

Som nämnts ställs ett antal rekvisit upp för att domstols medverkan till processuell edition skall kunna medges. Dessa krav är ofta föremål för domstolstolkning, då de inte är närmare preciserade i lagtexten. Härjämte råder som ovan beskrivits en diskussion huruvida den materiella editionsplikten innefattar kraven. Dock torde det nära gränsande samspelet mellan den processuella och den materiella editionsplikten medföra att åtminstone i vissa fall inverkar kraven även på den materiella editionsplikten.³⁵

³⁰ Fitger, Peter: *Rättegångsbalken Del 1-4*, s. 38:11, SOU 1938:44, s. 414 samt Gärde, Nils m.fl.: *Nya rättegångsbalken*, s. 532.

³¹ SOU 1938:44, s. 414.

³² Lindell, Bengt: *Civilprocessen*, s. 612.

³³ Lindell, Bengt: *Civilprocessen*, s. 612.

³⁴ Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 220.

³⁵ Se ovan avsnitt 2.2.

2.3.1 Identifikationskravet

Part har normalt inte så god insyn i motparts interna dokumentation att han exakt kan avge vilka handlingar som han vill utfå och som kan vara relevanta ur bevishänseende. Han kanske vill granska arkiverad korrespondens, fakturor, protokoll etc. som han tror kan styrka hans anspråk. Problemet är ofta att part inte vet tidpunkten för handlingens upprättande eller namnet på vare sig själva handlingen eller på personen som utfärdat den. Till följd av detta kan parten inte ange exakt vilka specifika handlingar han vill utfå eller på vilket sätt dessa handlingar skulle bevisa olika sakförhållanden.³⁶

Lagtexten ger inget direkt svar på frågan om part som önskar få ett editionsföreläggande exakt måste ange vilka handlingar han önskar utfå. Frågan är om part helt allmänt kan begära att motparten åläggs att utge alla handlingar med framgång. I RB 38:2 stadgas enbart helt generellt att innehar någon en skriftlig handling är han skyldig att förete den, om den kan anses ha betydelse som bevis. Några speciella ansökningskriterier eller bestämmelser om ansökningens innehåll framkommer inte. Dock stadgas i RB 38:5 att föreläggandet att förete den skriftliga handlingen ”skall innehålla uppgift om var och hur handlingen skall tillhandahållas”. Att lagstiftaren här har använt bestämd form på själva föremålet för editionsföreläggandet, handlingen, torde tyda på att skyldigheten att förete den har förutsatts åsyfta identifierade handlingar.³⁷

Enligt RB 38:5 kan en domstol vitessanktionera ett editionsföreläggande eller besluta att handlingen i fråga skall tillhandahållas genom kronofogdemyndighetens försorg. Fullgörelsefrågan aktualiseras i mål om utdömande av föreskrivet vite eller i verkställighetsmål då kronofogdemyndigheten själv skall avgöra vilka åtgärder som är behövliga att företas. Angående opreciserade vitesyrkanden har dessa, innan viteslagens (1985:206) ikraftträdande 1985, ibland godtagits då rätten ansett att den bakomliggande utredningen gett tillräckligt klarhet i det i sig obestämda föreläggandets innebörd.³⁸ Ibland har yrkandena godtagits med hänsyn till att den förelagde har haft möjlighet att begära skriftlig precisering av det beslutade föreläggandet.³⁹ Föreläggande om åtgärder som skall företas som avslutas med *etc.*, *o.s.v.*, *dylikt* eller *exempelvis* bör inte förekomma och bör inte heller godtas.⁴⁰

Frågan om en part kan få möjlighet att få tillgång till vagt beskrivna handlingar har flertalet lösningar. En domstol kan bifalla yrkanden om att

³⁶ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 6.

³⁷ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 6.

³⁸ Lavin, Rune: *Offentligrättsligt vite I*, s. 83 f., 86 och 88.

³⁹ Lavin, Rune: *Offentligrättsligt vite I*, s. 83, 86 och 88 samt av samme författare *Offentligrättsligt vite II*, s. 45 f.

⁴⁰ Lavin, Rune: *Offentligrättsligt vite I*, s. 91.

utfå vagt bestämda kategorier av handlingar eller alla handlingar som är av betydelse för ett noga angivet bevisstema. Denna acceptans från domstolens sida att godta vagt preciserande yrkande har kritiserats. Domstolens acceptans medför att den enskilde inte kan utläsa vad som föreskrivits honom. Vid ett mer obestämt yrkande måste den förelagde kunna avgöra hur långt hans skyldighet sträcker sig. Det kan inte vara meningen att den enskilde skall vara skyldig att själv ta reda på sina förpliktelser. Skillnad föreligger dock när den förelagde inte är villig att medverka. Hänsyn måste då tas till sökandens intresse av att få komma att åtnjuta sin rätt och sökanden skall inte hindras därtill av en motparts ovilja att medverka till att exakt ange vad som bör utföras. Generellt gäller regeln i RB 42:2 att yrkande skall vara bestämt. Bestämtheten grundas på att kronofogdemyndigheten vid ett verkställande måste veta exakt vad domslutet innebär och vad som skall verkställas. Ett obestämt yrkande kan dock bli bestämt genom grunden för yrkandet, exempelvis genom ett beräkningssätt för ett oklart penningyrkande.⁴¹

2.3.1.1 NJA 1959 s. 230

Part som åberopar skriftlig bevisning, skall ange den ifrågavarande handlingen och vad han vill styrka därmed. Om part inte kan visa vad han vill styrka kan enligt Ekelöf ett av parten ha framställt yrkande om editionsföreläggande avvisas.⁴² Till stöd härför åberopar Ekelöf NJA 1959 s. 230. I målet som rörde fastställande av arvode åt förmyndare fann HD det uppenbart att inte alla de handlingar som omfattades av yrkandet kunde vara av betydelse som bevis. Sökanden ansågs ha god inblick i förmyndarförvaltningen men ändå inte närmare ha angivit vare sig de omständigheter som hon ville styrka eller de handlingar hon därvid ansåg vara av betydelse. Den goda inblicken i förvaltningen tyder på att sökanden i detta fallet borde ha haft förmåga att närmare ange vilka handlingar som hon ville utfå. Sålunda är det inte säkert att ett långtgående preciseringskrav åvilar den som inte har så god insyn i motparts förhållande. Rimligt är dock ett krav på att så långt som möjligt precisera de handlingar som vill utfås. En ansökan om edition skulle därmed kunna lämnas utan avseende om sökanden utan godtagbara skäl medvetet besparat sig arbetet med att så noga som möjligt ange de handlingar som han vill utfå. HD-fallet tyder vidare på att preciseringskravet kan fullgöras på två sätt, antingen genom att handlingarna helt identifieras eller genom att sökanden noga beskriver de bevisstema till vilka handlingarna skall hänföra sig. Huruvida handlingarna skall ha avgörande, stor, viss eller ringa bevisbetydelse framgår dock inte. Vidare kommenteras inte huruvida det obestämda yrkandet avser alla handlingar eller enbart några. Ett yrkande torde sålunda ogillas om endast en eller några enstaka handlingar av ett stort antal dokument har bevisbetydelse. Därmed undgår även en svarande ett krävande sorteringsarbete.⁴³

⁴¹ NJA 1969 s. 444 och Westberg, Peter: *Domstolens officialprövning*, s. 209.

⁴² Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 220.

⁴³ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 12 f. samt SvJT 1975 ref. s. 71.

2.3.1.2 NJA 1953 s. 19

I NJA 1953 s. 19 fastslog HD att sökanden inte exakt behöver ange handlingarnas typ genom att påstå att de rör sig om bokföring, korrespondens eller fakturor. Domstolen godtog här hänvisningen till att handlingarna kunde utgöra andra, till en viss annan handlingskategori hörande, dokument.

2.3.1.3 NJA 1958 s.501

I NJA 1958 s. 501 ålade hovrätten part att förete alla under en viss tid utställda fakturor rörande en viss såld produkt. Domstolen godtog således att sökanden inte behöver ange handlingarnas typ, om det klart framgår vilket innehåll de skall ha. Mycket talar således för att domstolarna skulle godta yrkanden som avsåg alla parters handlingar rörande exempelvis en exakt beskriven produkttyp. Domstolen skulle likaledes troligen godkänna handlingarna oberoende av om de innehöll uppgifter beträffande avtalsförhandlingsprotokoll, avtalsutkast eller fakturor, alltså mer odefinierbara handlingar. Oklarhet angående identifieringskravet uppstår då käranden kräver att en svarande skall utlämna handlingar som finns i någon annans eller tredje mans besittning. Möjligen kan det i dessa fall krävas att käranden skall ange vilka juridiska personer, exempelvis ett dotterbolag till svaranden, som svaranden skall vända sig till för att med stöd av sin maktposition tvinga eller övertala vederbörande att utlämna de berörda handlingarna. Ett skäl till att ogilla ett sådant yrkande kan vara att ett åläggande skulle innebära ett kringgående av reglerna om att ett föreläggande måste utverkas gentemot tredje man, det vill säga just mot det angivna rättssubjektet, så att detta kan ta tillvara sina intressen som part.⁴⁴

Part kan även kräva ett utlämnande av handlingar, som efter en sammanställning skall utvisa ett visst resultat eller mål. Svårigheter om ett sådant yrkande skall vinna bifall eller inte uppstår då den materiella tvisten rör frågan om resultatet uppkommit eller inte. Bifall skulle sannolikt ske om det är uppenbart att resultatet har uppkommit eller i vart fall till en viss grad uppkommit. Om tveksamhet finns angående det beskrivna resultatet eller huruvida målet uppnåtts får kanske yrkandet ogillas till följd av sin obestämdhet. Då det angivna resultatet är noggrant preciserat, men motparten förnekar att han har framkallat det, kan editionsföreläggande ges endast i sådana fall då tvisten rör en bevisfråga. Om däremot situationen är sådan att det är fråga om en avtalstolkningstvist, där käranden beskriver resultatet som vagt, måste bedömningen bli annorlunda. Detta skall belysas med ett exempel av Heuman.⁴⁵

⁴⁴ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 14 f.

⁴⁵ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 15.

Antag att käranden har begärt att få ta del av alla fakturor som visar att svaranden under ett visst år har sålt varor i strid med en konkurrensklausul i ett avtal parterna emellan. Svaranden kanske tolkar klausulen på ett sådant sätt att inga av de genomförda försäljningarna innebär något kontraktsbrott och vill därför inte utlämna några handlingar som ger insyn i deras affärsverksamhet. Här torde käranden kunna krävas precisera sin tolkning av avtalsklausulen så att det klart framgår vilka försäljningar och på vilket sätt de enligt hans mening innebär en överträdelse av konkurrensklausulen.⁴⁶ Käranden ska inte kunna överföra denna preciseringsplikt på svaranden då denne i sådana fall skulle tvingas, till förmån för käranden, genomföra ett omfattande advokatarbete och tolka avtalet till egen nackdel för att få fram bevisning som käranden kunde få användning för.⁴⁷ Käranden kan dock inte på detta sätt begära att motparten och hans advokat skall utföra ett konstruktivt tolkningsarbete till egen nackdel då motpartsadvokatens lojalitetsplikt gentemot sin huvudman då skulle upphävas. Sökanden vid ett förfarande som detta inte heller kunna vänta sig annat än att svaranden utförde sin åliggande i minsta möjliga utsträckning. Även av rent praktiska skäl måste krävas av sökanden att han preciserar sin tolkning, så att svaranden kan avgöra vilka handlingar han skall utlämna utan att behöva ta ställning till några avtalstolkningsfrågor. Ett yrkande om att utfå alla fakturor som berör gjorda försäljningar i strid med en tvistig avtalsklausul bör följaktligen ogillas i rätten med hänvisning till just yrkandets obestämdhet. Möjligtvis kan yrkandet godkännas om käranden har klargjort sin tolkning i ett annat sammanhang, så att svaranden förstår editionspliktens omfattning.

Ytterligare en aspekt som vaga och vidsträckta editionsförelägganden kan medföra är ökade kostnader så väl som ökad arbetsinsats. Den förelagde kan orsakas stora kostnader och ett omfattande arbete om han vid vite tvingas att genomgå en stor mängd dokumentation för att kunna avgöra vilka handlingar som har bevisvärde. Denna synpunkt måste dock tillmätas en tämligen ringa betydelse då sökanden enligt RB 38:7 alltid skall ersätta tredje mans kostnader och motpartens kostnader för fullgörande av editionsplikt om motparten vinner tvisten. Om det tvärtom är så att motparten förlorar tvisten torde det vara så att han får bära kostnaderna för genomgången av handlingarna. Härvidlag skall även hänsyn tas till om affärsverksamheten har störts till följd av editionsyrkandet.⁴⁸ Angående arbetsinsatsen kan dagens editionsföreläggande vara tidskrävande då svaranden måste utföra en kvalificerad bearbetning och sortering av material som kan vara ADB-baserad information.⁴⁹ Ibland kan bearbetningen av materialet vara så krävande att arbetet får karaktär av sakkunniguppdrag. Svaranden eller tredjeman är som ovan refererats aldrig

⁴⁶ Jfr. NJA 1985 s. 172.

⁴⁷ Jfr. RH 1988:109.

⁴⁸ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 8.

⁴⁹ Angående editionsföreläggande avseende ADB-baserad information se Heuman, Lars: *Editionsföreläggande avseende ADB-baserad information och proportionalitetsgrundsatsen*, JT 1999-2000, s. 152- 158.

skyldig att mot sin vilja genomföra sådant arbete.⁵⁰ En omfattande editionsplikt skulle även kunna bidra till att arbetet att ta fram handlingarna skulle medföra en fördröjning av målets avgörande. Man kan då fråga sig om inte en begränsning av editionsföreläggandet vore på plats. I RB 43:2 stadgas dock att parts rätt att få framlägga all relevant bevisning äger företräde framför intresset av att få ett snabbt avgörande. Huvudförhandlingen får inte hållas eller slutföras i de fall bevisningen inte kan framläggas vid förhandlingen. Ett yrkande om editionsföreläggande bör således inte ogillas med skälet att en huvudförhandling måste senareläggas.⁵¹

2.3.1.4 NJA 1998 s. 590

NJA 1998 s. 590 är tvådelat och berör båda huruvida edition skulle bifallas avseende bankkredithandlingar. I NJA 1998 s. 590 I bifölls editionsyrkandet medan i II avslogs yrkandet med hänvisning till att kraven på identifikation och relevans inte ansågs uppfyllt. I I yrkade Ove H om återbetalning av ett lån och åberopade att han i första hand inte längre hade någon skuld till banken, i andra hand att lånet inte förfallit till betalning och att bankens uppsägning därför hade skett utan fog. Kvittningsvis gjorde han gällande en skadeståndsfordran mot banken avseende bankens hantering av hans kredit. Ove H yrkade om editionsföreläggande avseende kreditakten. TR biföll editionsyrkandet med hänvisning till att den skriftliga dokumentation som banken innehade angående den aktuella krediten ansågs äga betydelse som bevis i målet. Banken klagade till HovR och åberopade att Ove H inte identifierat de handlingar som han önskat utfå och att de brast i relevans såvitt avsåg bevisstema och angivande därav. HovR lämnade överklagandet utan bifall. Banken klagade till HD som efter föredragning meddelande i sina skäl att utgångspunkten för den som vill få till stånd ett editionsföreläggande är att ange viss handling och vad som önskas styrkas med den. HD uttalade vidare att i den mån som handlingen inte exakt kan identifieras kan det räcka med att parten anger att editionsyrkandet avser en viss kategori av handlingar eller alla handlingar som är av betydelse för ett noga beskrivet bevisstema. Några krav på ett högt bevisvärde uppställs inte. HD framförde även att den som innehar handlingen kan bli skyldig att lämna ut den så snart omständigheterna talar för att handlingen i vart fall får ett visst bevisvärde vid prövningen av den materiella frågan. Ove H:s har angett att han med handlingarna i bankens kreditakt avsåg att styrka att lånet återbetalats vid den tidpunkt som han gjorde gällande, att banken under lång tid inte hade framställt några ränte- eller amorteringskrav samt att krediten inte hade skötts enligt bankens interna regler. I HD förtydligade även Ove H att banken skulle utlämna kreditakten med dess innehåll. HD ansåg med beaktande av Ove H:s identifiering av de handlingar som han önskade utfå att det inte fanns några svårigheter att avgöra vilka handlingar som ingick i bankens kreditakt och som därmed omfattades av editionsyrkandet. Vidare ansåg HD att det i kreditakten inte kunde antas finnas sådana handlingar

⁵⁰ Se NJA 1963 s. 72.

⁵¹ Svarandens argumentering i hovrätten i NJA 1986 s. 398.

som omfattas av undantagen i RB 38:2 2 och 3 st. Editionsyrkandet bifölls således. Två justitieråd (varav även den ene var referent i målet) var skiljaktiga och ansåg att editionsyrkandet var alltför allmänt hållet. Enbart om det hade förelegat särskilda skäl ansåg dissidenterna att editionsyrkandet skulle bifallits.

I NJA 1998 s. 590 II hade en bank krävt Karin F på 300 000 kr och hennes son Svend Foch Karin F tillsammans på 600 000 kr avseende till dem lämnade krediter. Banken hade även krävt båda på 500 000 kr avseende ett borgensåtagande de hade ingått för Aksel F, som var Karin F:s avlidne make. Karin F och Svend F yrkade edition i TR avseende handlingar och kreditavtal som visade att banken inte hade gjort en riktig kreditbedömning av vare sig gäldenärerna eller borgensmännen samt att en bankdirektör, Dick L, vid kredithandläggningen hade agerat med stöd av in blanco handlingar. Handlingarna skulle som bevis även styrka att kraven var oskäliga och att grund för jämkning jämlikt 36 § avtalslagen skulle föreligga. Under huvudförhandlingen i TR preciserades editionsyrkandet under fem punkter.

1. Handlingar och minnesanteckningar som visar att avsikten var att pantbrev skulle sökas och ersätta de personliga borgensåtagandena för Aksel F:s kredit enligt skuldebrev 5 837 643-5 till styrkande av att det var uppenbart att krediten skulle omvandlas till en fastighetskredit och att borgensåtagandena därmed endast var avsedda för en kortare period;
2. Anteckningar i akterna om att Aksel F:s, Karin F:s och Svend F:s skadeståndsyrkanden mot banken för dess försumlighet skulle ha kvittats mot återbetalningsskyldigheten beträffande nu aktuella krediter, till styrkande av att någon skuld inte föreligger;
3. Handlingar som utvisar Aksel F:s, Karin F:s och Svend F:s ekonomiska situation, till styrkande av att banken varit vårdslös i sin kreditgivning när banken beviljat kredit utan att inneha tillräcklig bedömning av respektive personas ekonomiska förhållanden;
4. Anteckningar beträffande krediten i skuldebrev 5 814 086-4 avseende förekomsten av pantbrev om 600 000 kr till säkerheten för lånet. Banken har i strid med en överenskommelse mellan banken å ena sidan och Karin F och Svend F å andra sidan lämnat pantbrev till den tänkte säljaren. Det är oskäligt att Karin F och Svend F skall infria lånet utan att återfå pantbrev. De pantbrev Svend F har kvitterat ut är de pantbrev som fanns i intervallen 600 000-1 000 000 kr;
5. Anteckningar som bekräftar att Svend F inte skulle vara gäldenär i reversen om 600 000 kr, skuldebrev nr 5 814 086-4.

Bevistemata under punkterna 1,2 och 4 rör muntliga överenskommelser som påstås ha överenskommit med en handläggare på banken. Handlingarna ifråga är avsedda att styrka dessa avtal. Punkt 3 rör påstådd vårdslöshet av banken vid kreditgivningen och punkt 5 skall bekräfta en påstådd handling som skulle visa att Svend F inte överhuvudtaget var gäldenär beträffande viss revers.

Mot editionsyrkandet hävdade banken att handlingarna inte var tillräckligt identifierade och hade bristande relevans. Vidare invände banken att syftet med editionsyrkandet skulle vara att skaffa fram grunder för bestridande och att edition skulle orsaka att målet försenades.

I TR ansågs handlingarna äga betydelse som bevis i målet och editionsyrkandet bifölls. Banken klagade till HovR som ansåg att Karin F och Svend F inte i erforderlig mån specificerat de handlingar som avses med yrkandena om edition. Handlingarna kunde inte heller anses tillräckligt identifierade genom angivna bevistemata. HovR ändrade TR dom och lämnade editionsyrkandet utan bifall. Karin F överklagade till HD som efter föredragning uttalade att de i likhet med HovR inte ansåg att Karin F inte i erforderlig mån har specificerat de handlingar som avses med editionsyrkandet och att handlingarna inte heller är tillräckligt identifierade genom angivna bevistemata. Editionsyrkandet avslogs.

I de ovannämnda fallen kan editionssökanden omöjligen veta exakt vilken handling eller vilka handlingar som banken innehar som kan anses vara bevisrelevanta. Sökanden har till följd därav angett ”kreditakten” som en kategori av handlingar där de(n) eftersökta handlingarna med största sannolikhet finns. Rör det sig om *en* handling kan sökanden oftast med lätthet identifiera den, men ibland kan en handlingens enskilda identitet inte urskiljas utan kan enbart identifieras genom att ange att handlingen finns bland en viss grupp eller kategori av *flera* handlingar. HD har i fallet NJA 1953 s. 19 godtagit att handlingar kunde tillhöra en viss kategori av dokument. Vidare bör uppmärksammas att identifikationskravet också kan uppfyllas eller i vart fall underlättas genom att ett tydligt och klart uttalat bevistema uppges. Identifikationskravet bli då uppfyllt ”bakvägen”, genom att bevistemata anges underlättas för motparten att finna de dokument som är av betydelse och som efterfrågas. I NJA 1998 s. 590 II gjordes identifikationen på detta sätt och därmed borde editionsyrkandet bifallits. Att tydligt i fem punkter har specificerat handlingar och bevistemata inte skulle innebära att ”inte i erforderlig mån” ha specificerat efterfrågade handlingar framstå som anmärkningsvärt. I NJA 1998 s. 590 I bifölls förvisso editionsyrkandet, men två justiteråd var skiljaktiga och ville inte bifalla yrkandet. Rättsfallen visar tydligt på problematiken kring identifikationskravet. I kreditakten finns de handlingar som banken har upprättat i anledning av de krav som banken sedermera på ett eller annat sätt riktar mot gäldenären, editionssökanden. Att banken inte självmant vill visa de handlingar som finns i en kunds kreditakt, gör att banken direkt kommer i ett överläge gentemot kunden. Hela kreditakten torde vara relevant för målet när anspråket är dokumenterat på något sätt i kreditakten. Denna insyn är något som banken, med hänsyn till sin ställning, måste tåla. I första hand borde banken således på materiell grund lämna ut handlingarna, i andra hand lämna ut dem enligt reglerna om processuell edition och i tredje hand torde ett editionsförhör bli aktuellt.⁵²

2.3.2 Besittningskravet

Editionsskyldighet föreligger enligt lagtexten enbart för den som innehar den skriftliga handlingen som käranden vill utfå. Om handlingen finns hos

⁵² Lindell, Bengt: *Civilprocessen* 2003, s. 601 ff.

ett subjekt som till följd av äganderätt äger förfoga över dokumentet i fråga, torde andra personer inte kunna anses vara innehavare och därmed inte ha någon editionsskyldighet. Om ett editionsyrkande riktas mot en sådan annan person som har handlingen i sin ägo och yrkandet bifölls, skulle inte domslutet kunna verkställas mot ägarens bestridande. Om exempelvis ett bolag innehar vissa handlingar med äganderätt kan bolaget åläggas editionsplikt att förete handlingarna. Bolagets ställföreträdare, som för bolagets räkning har dispositionsrätt över handlingarna, kan dock inte anses ha någon editionsskyldighet. Skulle ägaren av handlingarna ha överlämnat dem till någon annan måste därmed den editionsökande rikta sitt editionsyrkande till båda dessa subjekt för att kunna vara säker på att få ett bifallande beslut verkställt. Förfarandet att överlämna handlingar skulle annars kunna bli ett kryphål för handlingens ägare att hindra ett editionsföreläggande genom att påstå att yrkandet om edition inte kan bifallas eftersom ägaren inte längre är handlingarnas innehavare och att den nuvarande innehavaren saknar fullständig rättighet att förfoga över handlingarna.⁵³

Likaså skulle ett moderbolag inte heller kunna åläggas editionsplikt även om det genom sin faktiska maktposition skulle kunna förmå ett dotterbolag att utlämna handlingar. Om ett svarandebolag skulle invända att handlingar av en viss art inte finns i behåll då samlingen av dokument har splittrats mellan olika personer eller olika avdelningar på bolaget, anses handlingarna likväl innehas av bolaget.⁵⁴ Även då de enskilda dokumenten blir svåra att uppsåra för svaranden vid ett editionsyrkande, bör han åläggas editionsplikt.⁵⁵

En svarandepart i ett tvistemål bör inte försöka undandra sig editionsplikt genom att förstöra eller på annat sätt undanskaffa handlingarna. Om han handlar på detta sätt kan straffansvar inträda i enlighet med BrB 14:4, undertryckande av urkund. Det straffsanktionerade förbudet att förfoga över handlingarna inträder först då editionsplikten aktualiseras.⁵⁶ Detta sker genom att rättegången anhängiggörs.⁵⁷

När en editionsökande redan på ett tidigt stadium framställer ett vagt editionsyrkande, kan svaranden i sin rättegångsinlaga invända att påstådda handlingar inte finns. Efter exempelvis editionsförhör⁵⁸ kanske vissa handlingar kan identifieras och därmed föreligger även editionsplikt. Sådana felaktiga uppgifter lämnade i en inlaga, kan inte medföra straffansvar för undertryckande av urkund, inte heller en allmän vägran från motpart att utge

⁵³ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister*, Del 1, JT 1989-90, s. 22 f.

⁵⁴ NJA 1998 s. 829 samt Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister*, Del 1, JT 1989-90, s. 23.

⁵⁵ Jfr. Stockholms TR T 112/74 och HD Ö 2306/83.

⁵⁶ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister*, Del 1, JT 1989-90, s. 22 f.

⁵⁷ Prop. 1948:80 s. 231.

⁵⁸ Se nedan avsnitt 3.

handlingar. Straffansvar inträder dock om oriktiga upplysningar lämnats i förhör under sanningsförsäkran eller under edsansvar. Om sökanden redan på ett tidigt stadium ställs inför i och för sig hållbara men svävande invändningar från motparten att de vagt beskrivna handlingarna inte finns, inte existerar eller inte finns i behåll, är det av största vikt att editionssökanden begär förhör i syfte att försöka precisera handlingarna. Det kan då visa sig att de allmänna invändningarna är helt utan grund.⁵⁹

2.3.3 Relevans- och bevisbetydelsekravet

Ofta styrker inte en viss handling direkt det rättsfaktum som är föremål för prövning i domstolen, exempelvis att motpart har gjort sig skyldig till kontraktsbrott. Flertalet olika bevisfakta kan ibland tillsammans tala för att ett visst rättsfaktum föreligger. Om motparten invänder att sådana fakta inte alls har betydelse för bedömningen och därmed saknar rättslig relevans, har de skriftliga handlingarna som käranden önskar utfå ingen bevisbetydelse för det påstådda faktumet. Kraven på bevisbetydelse och relevans uttrycks i RB 38:2 och RB 35:7.

Den processuella editionsplikten i RB 38:2 stadgar, som sagts tidigare, att den som innehar en handling som kan antas vara av bevisbetydelse är skyldig att förete den. Det stadgas däremot inte hur högt bevisvärde handlingen skall ha för att anses ha bevisbetydelse. Av RB 35:7 framgår att domstolen enbart i undantagsfall kan avvisa bevisning om den skulle anses ha så lågt bevisvärde att den skulle bli utan verkan. En domstol ogillar sällan ett editionsyrkande med hänvisning till att handlingen skulle få ett allt för lågt bevisvärde.⁶⁰ Beviskravet som ställs vid edition, ”*antagas äga betydelse*”, intar tillsammans med intrångsundersökning en mellannivå när det gäller säkerhetsåtgärder, interimistiska beslut och andra handläggningsbeslut som föregår en slutlig prövning. Den lägsta bevisnivån, ”*anledning att anta*”, återfinns bl.a. i konkurrenslagen (1993:20) 47§. En sådan låg nivå på beviskravet har i intrångsundersökningssammanhang inte ansetts kunna godtas av integritets- och rättssäkerhetsskäl. Ett sådan låg nivå godtas inte eftersom åtgärden kan begäras av enskild. Den högsta bevisnivån, ”*sannolika skäl*” som bl.a. förekommer i RB 15:3, har ansetts ligga för högt.⁶¹ Det är dock svårt att avgöra hur långt eller lågt som editionsplikten mellannivå sträcker sig. Så snart en handling har en viss bevisbetydelse, kan det inte uteslutas att den kan komma att få en viss verkan vid sammanvägning av de olika bevisen. Eftersom rätten dock inte närmare kan ha någon kännedom om innehållet i handlingarna, så går det inte med säkerhet att avgöra var på bevisvärdeskalan handlingen hamnar. Det har dock ansetts räcka med att det finns en viss svag bevisning som talar

⁵⁹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 23.

⁶⁰ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 24.

⁶¹ Lyxell, Ralf: *Intrångsundersökning, edition och bevisupptagning till framtida säkerhet*, JT 2002-03, s. 321.

för att handlingen i vart fall kommer att få ett visst mindre bevisvärde vid prövningen av den materiella frågan.⁶²

Relevansfrågan regleras inte särskilt i RB 38:2. Vid bedömningen av rekvisiten ”kan antagas äga betydelse som bevis” i RB 38:2 måste den materiella befogenheten av parts talan tillmätas vikt på det sätt att motparten inte tvingas utlämna några handlingar, som i och för sig kan styrka ett påstående i rättegången, om påståendet inte materiellt sett kan leda till framgång för den editionssökande.⁶³ Heuman anser att Welamson här åsyftat ett fall där det påstådda rättsfaktumet är så irrelevant att talan inte lagligen kan bifallas ens om grunden styrks, jfr. RB 42:5 1 st. p.2. Uttalandet skulle även kunna avse rättsligen irrelevanta bevisfakta. Frågan gäller även om ett editionsyrkande kan ogillas enbart i det senare fallet det vill säga om omständigheterna är helt irrelevanta eller även om det kan ogillas i de fall omständigheten har en viss ringa betydelse.⁶⁴ Någon klarhet angående frågan torde i nuläget inte finnas. Själva relevansfrågan regleras dock mer konkret i RB 35:7.

Alla typer av bevisning faller under bestämmelsen i RB 35:7 och rätten äger därmed möjlighet att avvisa erbjudet bevis om den finner att den omständighet som part vill bevisa är utan betydelse i målet. Således kan rätten inte avslå ett editionsyrkande enbart till följd av att part vill styrka ett uppgivet bevistema eller bevisfaktum, som har ringa relevans, med handlingen exempelvis en omständighet som endast i liten mån talar för att part gjort sig skyldig till kontraktsbrott. För att avvisning skall ske, krävs i stort sett att temat helt saknar rättslig relevans.⁶⁵

Av första meningen i RB 35:7 framgår vidare att i fall då erbjudet bevis inte erfordras eller uppenbart skulle bli utan verkan, tillåts inte beviset. Denna lokution lämpar sig på fall då ett bevis lyckas styrka eller göra det antagligt att ett tema saknar rättslig relevans. Denna del av lagrummet torde dock enbart ta sikte på fall då det förmodade beviset uppenbarligen saknar förmåga att påverka rättens övertygelse.⁶⁶ Genom detta resonemang torde endast helt irrelevant bevisning kunna avvisas med stöd av lagrummets första del. Bevisning beträffande ett relevant bevistema skulle dock kunna avvisas enligt stadgandets senare del om bevisningen ansågs ha ett lägre värde, men skulle då uppenbart kunna bedömas att bli utan verkan med hänsyn till annan bevisning. Viktigt är även att relevansfrågan bedöms enbart med ledning av det uppgivna bevistemats rättsliga betydelse medan bevisbetydelsefrågan bedöms dels med ledning av själva bevisningens

⁶² Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 24.

⁶³ Welamson, Lars: *Svensk rättspraxis Civil- och straffprocessrätt 1973-1979*, SvJT 1982, s. 150.

⁶⁴ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 24.

⁶⁵ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 24 f.

⁶⁶ SOU 1938:44, s. 383. Jfr. även NJA 1985 C 34.

värde, dels som en följd av annan bevisnings betydelse. När det föreligger både en låg relevans- och bevisbetydelse, är det svårt att göra en adekvat bedömning av bevisen. Rätten har då möjligheten att helt förbjuda bevisningen enligt RB 35:7 första meningen.⁶⁷

Beträffande vissa handlingar som önskas utfås kan så vara fallet att de inte i sig har någon bevisbetydelse, men de kan vara av vikt för att lämna uppgifter om att det finns andra specifika handlingar som *de facto* har bevisbetydelse. Svensk rätt medger dock inte ett editionsföreläggande avseende handlingar med vilkas hjälp sökanden kan spåra bevisrelevanta dokument, vittnen eller andra upplysningskällor. Det kan diskuteras om detta inte är att anse som en brist i den gällande regleringen. Editionsökandes intresse av att få fram relevanta handlingar och därmed adekvat bevisning för att ha möjlighet att få en materiellt riktig dom har fått stå tillbaka för motpartens intresse av att hindra insyn i dennes rättssfär. En lättnad i regleringen kring möjligheten att få till stånd ett editionsföreläggande även avseende handlingar som gör det möjligt att spåra bevisrelevanta dokument, skulle öka insynen.⁶⁸

I ett tidigt skede av en tvist kan en avtalspart vilja få tillgång till handlingar som kan ge upplysningar om hur talan på bästa sätt skall utformas, exempelvis vilka alternativa yrkanden som bör framställas och vilka grunder som bör föras. Om part yrkar edition för att ha möjligheten att precisera och ändra sina grunder, torde knappast en sådan rätt föreligga om inte de efterfrågade handlingarna tillika har bevisbetydelse på annat sätt som utvecklats av sökanden.⁶⁹

2.3.3.1 NJA 1985 C34

I NJA 1985 C34 begärde ett bolag som förvärvat en restaurangrörelse från ett konkursbo editionsföreläggande avseende ett avtal varigenom boet överlätit rörelsen till tredje man. Avtalet behövdes för att kunna ta ställning till om bolaget, i tvist med konkursboet om skyldighet att överlåta rörelsen, borde ändra sina yrkande. HD ansåg att bolaget erhållit tillräckliga uppgifter som underlag för bedömning av frågan om ändring av talans utformning genom de upplysningar som konkursboet hade lämnat om överlåtelsen till tredje man. Redan på grund härav ansåg HD att något editionsföreläggande inte kunde bifallas till följd av nu angivet syfte. Att HD använder ”redan på grund av” tyder på att ett editionsföreläggande inte heller skulle kunna ges i syfte att ge sökanden underlag för att avgöra behovet av viktiga taleändringar. Fallet markerar även att begärda handlingar kan anses sakna bevisbetydelse om de inte erfordras enligt RB 35:7, därför att sökanden eller annan har lämnat erforderliga uppgifter. Domstolen får då pröva om de

⁶⁷ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 25.

⁶⁸ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 25.

⁶⁹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 25 f.

lämnade uppgifterna är tillräckligt omfattande och så preciserade att de utgör ett substitut för den skriftliga bevisningen. Rätten har även att ta ställning till huruvida de muntliga uppgifterna kan anses ha samma bevisvärde som de förhållande som berörs i en handling. Om svaranden eller tredje man lämnat mer svävande uppgifter är det inte säkert att fakta görs sannolika och editionsföreläggande får då meddelas. Då motpart självmant lämnar uppgifter och viss fakta erkänns, föreligger inget behov av skriftliga handlingar och inte heller ett editionsföreläggande. Svårighet uppkommer dock då det ofta är vanskligt att avgöra om lämnade muntliga uppgifter antingen utgör ett klart erkännande av fakta som är oförmånliga för honom eller utgör ett åberopande av för honom oförmånliga uppgifter. I det senare fallet borde ett editionsföreläggande kunna bifallas av domstolen. Problematiken visar att en editionssökande ibland måste utveckla varför muntligt lämnade uppgifter inte utgör ett sådant fullgott bevissubstitut som bör utesluta ett editionsföreläggande.⁷⁰

Då två parter har ingått ett avtal kan en av dem lämna skriftliga uppgifter till tredje man som är viktiga för att klargöra exempelvis om avtalet är giltigt, hur det skall tolkas eller om kontraktsbrott föreligger. Om någon tvist beträffande det ursprungliga avtalet ännu inte har uppstått mellan parterna kan förmodas att avtalspartens meddelande till tredje man gett en korrekt beskrivning av partens uppfattning. Om däremot en tvist mellan parterna är förhanden kan förmodas att avtalsparten försökt tillrättalägga alla uttalanden han gör till tredje man. Ett editionsföreläggande tjänar således inte något syfte genom att handlingarna innehåller uppgifter som är oförmånliga för den editionssökande. Han kan göra gällande att motparten har avpassat sina upplysningar med tanke på den uppkomna tvisten och att de på så sätt inte har något bevisvärde. En editionssökande måste följaktligen närmare ange på vad sätt meddelande till tredje man har bevisbetydelse, särskilt när uppgiften har lämnats i vetskap om den uppkomna tvisten. På förhand skulle kunna hävdas att meddelande till tredje man rimligtvis aldrig innehåller förmånliga uppgifter för sökanden, eftersom en part som är indragen i en tvist av naturliga skäl aktar sig för sådana uttalande. Att så är faller är dock inget axiom och sålunda borde ett editionsföreläggande kunna meddelas. En domstol kan inte förutsätta att sökandens motpart exempelvis har tillsett att avtalet gavs ett sådant innehåll att det inte i någon del skulle kunna stödja sökandens rättsuppfattning vid en framtida tvist. Sökanden borde därför enligt Heuman få ta del av handlingen och därefter avgöra om han vill åberopa vissa uppgifter eller om han helt vill avstå från möjligheten att åberopa oförmånliga uppgifter som kan vara tillrättalagda av handlingens utfärdare. Att handlingen kan antas ha bevisbetydelse, som är det lågt ställda beviskravet i RB 38:2, talar för att i NJA 1985 C34 borde editionsyrkandet ha bifallits. Inget finns i beviskravet ”som kan antagas äga betydelse som bevis” som i sig utesluter att denna typ av indirekt bevisning

⁷⁰ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 26 f.

inte får eftersökas. Sådan bevisning borde rimligen ha betydelse som bevis.
71

Vid frågan om editionsföreläggande skall bifallas görs en mycket noggrann rättsteknisk prövning av såväl de civilrättsliga grunderna som frågorna om relevans och bevisbetydelse. Enligt Heuman kan denna prövning ibland medföra att möjligheterna att erhålla ett editionsföreläggande starkt begränsas.⁷² Följande fall⁷³ är tänkta att belysa att HD har ogillat ett editionsyrkande med beaktande av relevanskravet.

2.3.3.2 NJA 1958 s. 501

Ett tillverkningsbolag förband sig vid vite gentemot ett försäljningsbolag att inte sälja vissa produkter till ett konkurrerande företag. Efter att försäljningsbolaget yrkat att tillverkningsbolaget skulle utge 50 000 kr för överträdelse av den vitessanktionerade överenskommelsen, gjorde tillverkaren anspråk på att vitet skulle nedsättas då säljaren lidit ingen eller ringa skada. I hovrätten yrkade tillverkaren yttermera att säljaren skulle åläggas ett editionsföreläggande att förete alla fakturor från 1956 angående sålda produkter som var levererade av tillverkaren. Tillverkaren motiverade sitt yrkande med att det vore utomordentligt viktigt att få kännedom om säljarens prissättning för att på ett korrekt sätt kunna bedöma den skada som de sades ha lidit genom den avtalsstridiga försäljningen till det konkurrerande företaget. Hovrätten bedömde att säljarens omsättning före och efter avtalsbrottet kunde förmodas ha betydelse för om avtalsbrottet orsakat säljaren någon skada. Vidare ansåg hovrätten att tillverkaren kunde förmodas ha en viss kännedom om säljarens omsättning under den tid som parterna haft en affärsförbindelse. De begärda fakturorna kunde även förväntas ge ett jämförelsematerial som inte skulle vara av oväsentlig betydelse. Yrkandet bifölls med förbehållet att sökanden, tillverkaren, inte skulle få del av fakturamottagarnas namn och adresser som ansågs vara yrkeshemligheter. I HD yrkade tillverkaren ytterligare tillgång till fakturor för att få klarlagt vad säljaren erhållit i bruttovinst per produkt sedan 1956. Med dessa fakturor avsåg tillverkaren att finna stöd för att den avtalsstridiga försäljningen vållat ingen eller ringa skada för säljaren och att vitet till följd därav skulle nedsättas. HD ansåg att de krävda fakturorna angående ett närmare klarläggande av säljarens prissättning, inte kunde antas vara av sådan betydelse för prövningen ett yrkandet om editionsföreläggande skulle bifallas. Fakturorna saknade relevans.

Skäl för nedsättande av så kallat avtalsvite kan finnas om säljaren inte har lidit någon skada genom den avtalsstridiga försäljningen, något som måste bevisas. I tvisten uppkommer frågor beträffande skadans storlek på två olika sätt, utredning angående omsättningsförändringar och av säljarens

⁷¹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 27.

⁷² Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 28.

⁷³ NJA 1958 s. 501.

bruttovinst. Båda skadeuppskattningarna torde leda till mycket osäkra resultat då ett flertal andra faktorer än den avtalsstridiga försäljningen med stor sannolikhet skulle kunna leda till förändringar i omsättningen och prissättningen, exempelvis ökad efterfrågan, ändrad marknadsföring, höjda priser, stegrande kostnader etc. Varken den ena eller den andra beräkningsmetoden är sannolik att leda till något säkert resultat. Rättsfallet ger inte några belägg för att så skulle vara fallet. Genom detta resonemang kan slutsatsen dras att hovrätten uppställt ett lägre relevanskrav än HD gjort, då de enbart hade att ta ställning till prissättningsmetodens tillförlitlighet. HD uttrycker att ett närmare klarläggande av själva prissättningen inte kan antas vara av närmare betydelse. Dokumentationen antas kunna bidra till mer exakt klarläggning av prissättningen, men den exaktheten påverkar inte prövningen av rättsfrågan. HD kopplar inte samman resonemanget med stadgandet i RB 35:7 och uttalar inte att prissättningsmetoden skulle sakna relevans, men anser däremot att fakturorna inte kan antas vara av betydelse för själva nedsättningsyrkandet, men tanke på det uppgivna bevisemat. HD hänvisar istället till RB 38:2 och kravet för bevisbetydelse för den rättsliga relevansen, vilket kan tolkas som att fakturorna skulle vara utan nämnvärd betydelse. Vid en viss lägre relevansnivå skulle följaktligen ett yrkande om edition kunna bifallas. Själva anledningen till att HD inte uttalade sig angående omsättningsmetoden, var helt enkelt att säljaren aldrig åberopat bevisemat som stöd för editionsyrkandet. HD gjorde en mycket strikt relevansprövning i förhållande till det angivna bevisemat. Att domstolen *ex officio* skulle undersöka relevansen av det som kan antas äga betydelse i förhållande till andra bevisfakta i målet är inte sannolikt.⁷⁴

2.3.3.3 NJA 1977 s. 254

Nedanstående fall⁷⁵ illustrerar även det frågeställningarna kring relevanskravet, bevisbetydelsen och i viss mån bevisemat. Ett restaurangbolag hyrde hotellokalerna av ett fastighetsägarna i ett byggaktiebolag enligt ett avtal. Avtalet reglerade att hyra för lokalerna skulle utgå med ett belopp beräknat på basis av den totala byggkostnaden och för den på de uthyrda lokalerna belöpande delen av gemensamma anläggningar. I övrigt skulle hyran överensstämma med hyressättningsprinciper som var hyresekonomiskt riktiga samt att avtalet föreskrev att produktionskostnaden på basis av vilken den slutliga hyran skulle beräknas, utgjordes av en kalkylerad produktionskostnad. Restaurangbolaget yrkade att avtalet skulle jämkas beträffande hyrans storlek då den ansågs vara oskäligen och åberopade som stöd för sin talan att den faktiska produktionskostnaden var betydligt lägre än den kalkylerade. Vid senare tillfälle yrkade bolaget dessutom att deldom skulle avkunnas avseende dels att hyresavtalstiden skulle förkortas och att restaurangbolaget sagt upp avtalet med begäran om förlängning med ändrade villkor. Själva yrkandet avseende jämkning av hyran skulle således avgöras senare. I samband med dessa yrkanden begärde bolaget att utfå vissa

⁷⁴ NJA 1958 s. 501 och Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 28 f.

⁷⁵ NJA 1977 s. 254.

räkenskapshandlingar som tillhörde fastighetsägarna. Handlingarna sades styrka påståenden om hyrans oskälighet samt att de skulle bidra till tolkning och tillämpning av hyresavtalets regler om hyrans storlek.

HD bedömde editionsfrågan som att käranden i tvisten åberopat två olika materiella grunder, en avtalstolkningsgrund och en jämningsgrund. Yrkandet avseende editionsföreläggande ansågs ha gjorts för att styrka dessa grunder. Vad gällde tredjehandsgrunden, beräkningen av hyrans storlek, ansåg HD att restaurangbolaget hade gjort gällande att handlingarna fick anses ha bevis betydelse för bestämningen av hyran grundat på de faktiska produktionskostnaderna.

Första avtalstolkningsgrunden innebar påstående om att avtalet skulle tolkas så att vid beräkning av den slutliga hyran skulle den kalkylerade produktionskostnaden användas, medan vid beräkningen av själva hyreskostnaden skulle den faktiska produktionskostnaden användas, om den övergått till att vara lägre än den preliminärt beräknade. HD fann att avtalstolkningsgrunden inbegrep en uttolkning av avtalets innebörd ifråga om den slutliga hyrans beräkning, vilken ansågs kunna prövas utan tillgång till de efterfrågade handlingarna.

Beträffande den andra anförda grunden om att hyran måtte jämkas uttryckte HD att avtalet ingåtts mellan två väsentligen jämbördiga parter som ansågs ha agerat utifrån rent affärsmässiga överväganden. Vidare uttalade HD att avtalet medförde att fastighetsägaren ansågs stå risken för att byggnadskostnaderna steg över vad som kalkylerats vid avtalets ingående. Fastighetsägaren ansågs å andra sidan få tillgodoräkna sig det som vanns genom att byggnaderna uppfördes till ett lägre totalkostnadspris än vad som hade angivits i avtalet. Enligt HD gav ett avtal av rådande karaktär fastighetsägaren anledning att utgå ifrån att vaken vid bestämmandet av hyran eller vid en ev. framtida tvist skulle han vara tvungen att presentera fullständiga räkenskapshandlingar för att styrka de faktiska kostnaderna. HD ansåg att avtalet var att anse som en slags garanti för hyresgästen att hyran inte stiger mer än den kalkylerade nivån vid avtalets ingående, till följd av exempelvis ökade byggnadskostnader.

Restaurangbolaget gjorde inte heller gällande i rättegången att kalkylen i avtalet skulle vara oriktig. Inte heller att förhållanden som var oförutsebara vid avtalets ingående skulle kunna komma att påverka de faktiska produktionskostnaderna. Istället hävdade restaurangbolaget att den gängse marknadshyran i landet för hotellokalerna av denna typ skulle vara väsentligt lägre än hyran för de nu aktuella lokalerna. Restaurangbolaget hänvisade angående detta enbart till viss statistik, med avseende på proportionerna mellan hyresutgifter och rörelseomsättning inom hotellbranschen. Därutöver anförde restaurangbolaget inte något annat, än att den faktiska produktionskostnaden torde vara avsevärt lägre än den kalkylerade, som grund för att avtalet skulle vara otillbörligt. Således borde det finnas tämligen starka skäl för att ålägga fastighetsägaren editionsplikt avseende räkenskaperna. Restaurangbolagets påstående kunde enligt HD anses vara

tillräckligt för att motivera ett föreläggande för motparten att tillhandahålla de åberopade handlingarna.

Angående tredjehandsgrunden ansåg HD att handlingarna visst kunde vara av betydelse som bevis i det fall restaurangbolagets talan skulle bifallas och om fråga uppkom beträffande beräkningen av den slutliga hyran grundat på den faktiska produktionskostnaden. HD konstaterade dock att restaurangbolaget önskat deldom beträffande viss frågor och att problemet om bestämmandet av hyrans belopp skulle skjutas upp i avvaktan på ett medlingsförfarande i hyresnämnden. De ifrågavarande handlingarna ansågs av HD till följd därav, i det aktuella skedet av rättegången, inte kunna få sådan bevisbetydelse att editionsföreläggande borde meddelas.

HD gör i detta fall ingående analyser om de begärda handlingarna verkligen har relevans för tre olika materiella grunder. Käranden gjorde inte några processtaktiska vinster med sin otydliga processföring. Heuman anser att käranden inte lyckades få igenom editionsyrkandet till följd av en alltför vag och kortfattad beskrivning av grunderna, vilket i sin tur leder till att relevansprövningen måste utföras på ett mer schematiskt sätt. Klaganden borde istället ha separerat de tre olika grunderna och noggrant motiverat dem precist. Käranden hade möjligen i så fall kunnat ange på vilket sätt handlingarna hade relevans och bevisbetydelse. HD har i domen pekat åt detta håll och gjort en tämligen gynnsam tolkning och utveckling av de materiella grunderna. Angående den tredje frågan ansåg domstolen att grunden för editionsyrkandet skulle framställas efter tolkning. Sökanden ansågs ha gjort gällande att handlingarna hade bevisbetydelse vid beräkningen av hyran baserat på den verkliga produktionskostnaden. Heuman är av åsikten att HD är välvilligt inställd, då tolkningen av editionsgrunden låg nära till hands vilket sökanden därmed tros kunna förvänta sig. HD har till förmån för den editionssökande gjort en mer ingående granskning av de materiella grunderna. Avgörandet torde dock inte öppna upp för generella slutsatser att tolkningen skall vara mer ingående vid granskning av de materiella grunderna än vid granskningen av editionsgrunderna. Ur svarandens synvinkel är det av stor vikt att från domstolens sida få klara besked beträffande båda grunderna för att ha en möjlighet att kunna bemöta editionsyrkandet med relevanta synpunkter och bevisbetydelseargumentation. Till följd av detta resonemang kan slutsatsen dras att en editionssökande bör noggrant utforma sina materiella grunder och sedan ange om och på vad sätt han anser att de efterfrågade handlingarna kan styrka en, några eller alla grunder. Då osäkerheten ofta är stor beträffande det exakta innehållet i en handling kan det vara vanskligt att hävda att en viss civilrättslig grund kan bevisas genom innehållet i en handling.⁷⁶

Förstahandsgrunden torde medföra att avtalstolkning sker utan att domstolen behöver ha faktisk tillgång till handlingar som utvisar hur

⁷⁶ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I, JT 1989-90*, s. 30 f.

avtalade prestationer har fullgjorts. Handlingarna kan dock anses ha betydelse då de exempelvis ger belägg för att part uppfattat avtalet eller fullgjort det på ett sätt som främjar motpartens uppfattning. I bedömningen av andrahandsgrunden låter HD motsatsvis förstå att den skall tolkas så att ett editionsföreläggande kan medges i avtalstolkningstvister om part skulle hävda att handlingen påvisar att avtalet får ett felaktigt innehåll enligt de båda parternas gemensamma förutsättningar. I detta sammanhang kan påpekas att HD:s uttalande om att sökanden inte hade påstått att kalkyleringen var oriktig eller att några ändrade oförutsedda förhållanden hade inträffat, jämför exempelvis med regeln om förklaringsmisstag i avtalslagen (1915:218) 32§.⁷⁷

I restaurangbolagsfallet tydliggör HD beträffande andrahandsgrunden att avtalet ansågs vara konstruerat så att fastighetsägarna i en hyressättningstvist aldrig skulle behöva förete något omfattande räkenskapsmaterial rörande produktionskostnaden. Hyran skulle istället kunna bestämmas med ledning av den dokumenterade, kalkylerade produktionskostnaden, inte med svårutredda faktiska kostnader. Således har denna avtalsklausul och HD:s tolkning av densamma en närmast processekonomisk funktion genom att på ett effektivt sätt förhindra omfattande bevisföring. De begärda handlingarna kan anses irrelevanta men HD ansåg att fastighetsägaren inte helt kunde undkomma denna bevisföringskomplikation. Käranden yrkade att hyran måtte jämkas eller nedsättas då avtalet var otillbörligt. Två skäl nämndes särskilt av HD vid prövning av frågan angående otillbörlighet; den statistiska genomsnittshyran för liknande lokaler skulle vara väsentligen lägre än den kalkylerade och att den faktiska produktionskostnaden var avsevärt lägre än den kalkylerade. HD nämner här i förbigående att den ena jämförelsesiffran, statistiken, åskådliggjorde inte den aktuella hyressättningsfrågan utan åsyftade enbart förhållandet mellan hyresutgifter och rörelse omsättning inom hotellbranschen. Något om den första jämförelsen uttalat HD överhuvudtaget inte något, vilket tyder på att den inte kan användas och att handlingarna till följd därav kommer att sakna relevans. Vidare förklarar inte heller HD varför den andra jämförelsemetoden skulle sakna relevans. Enligt Heumans åsikt, vilken jag delar, skulle exempelvis en betydande skillnad mellan den kalkylerade och faktiska produktionskostanden utgöra ett argument för att avtalet skulle vara otillbörligt.⁷⁸

Angående andrahandsgrunden gör HD även uttalanden som tyder på att den editionssökande bör göra sitt materiella anspråk sannolikt på förhand, vilket inte borde vara svårt, med tanke på annan redan befintlig och disponibel bevisning. HD ansåg att det måste föreligga starka skäl att ålägga fastighetsägaren editionsplikt, trots avtalets utformning. Heuman anser att denna typ av ”förhandsbevisbörda” skall uppkomma bara i fall där ett avtal

⁷⁷ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I, JT 1989-90*, s. 31.

⁷⁸ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I, JT 1989-90*, s. 32.

utformats så att parterna vid en tvist inte skall behöva få tillgång till motpartens interna handlingar. Parterna skulle på detta vis indirekt kunna begränsa editionsplikten genom att välja enbart en materiell reglering av avtalsfrågor. Uppenbart kan parter inte innan en uppkommen tvist träffa avtal som utesluter eller starkt begränsar deras möjlighet att föra vittnesbevisning eller få tillgång till handlingar. Klart är emellertid även att skyldigheten att tillhandahålla handlingar ökar genom avtal som medför en reglering av den materiella editionsplikten.⁷⁹

Även Welamsson har kommenterat rättsfallet och anser att HD synes ha gjort en intresseavvägning mellan å ena sidan utsikterna för att den editionssökandes bevisstema skulle komma att få relevans och å andra sidan svarandens intresse av att inte nödgas utlämna handlingarna. Welamsson har dock inte uttalat att denna proportionalitetsbedömning alltid bör göras eller att den alltid skulle utfalla till sökandens förmån och att därmed editionsyrkandet skall bifallas.⁸⁰

Restaurangbolagets blotta påstående ansågs enligt HD inte vara tillräckligt för att motivera ett editionsföreläggande. Part kan därmed i anslutning till HD:s uttalande anses behöva lägga fram någon form av förhandsbevisning till stöd för påståendet i detta fall om att det föreligger diskrepans mellan den avtalade hyran och den genomsnittliga hyran jämte faktiska produktionshinder. På samma sätt framläggs sannolikt det materiella anspråket i vissa fall på förhand. I sedvanliga fall där editionsmöjligheterna inte begränsas genom avtalsreglering krävs vid vissa tillfällen att part gör sin talan sannolik, exempelvis förekommer kravet i RB 15:1 för bifall av kvarstadsyrkanden men däremot förekommer inget sådant krav i RB 38:2. För att klargöra kan påpekas att förhandsbevisbörda kan åläggas den editionssökande då hans editionsyrkande avser sådana handlingar som han endast äger utfå, om synnerlig anledning därtill föreligger som vissa minnesanteckningar samt handlingar med uppgifter om yrkeshemligheter.⁸¹

Under tredjehandsgrunden ansåg HD att de begärda handlingarna skulle kunna få bevisbetydelse om tvist uppkom avseende betalningen av hyran ifall denna skulle nedsättas. HD uttalade dock att editionsyrkandet inte kunde bifallas eftersom sökanden begärt deldom och medling angående hyrans storlek. Kravet på bevisbetydelse tolkas således att de begärda handlingarna måste ha ett bevisvärde för prövning av en aktuell fråga.⁸²

⁷⁹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 33.

⁸⁰ Welamsson, Lars: *Svensk rättspraxis Civil- och straffprocessrätt 1973-1979*, SvJT 1982, s. 150.

⁸¹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 33. Jfr. även NJA 1988 s. 652 *in fine*.

⁸² Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 33.

2.3.3.4 NJA 1988 s. 652

I NJA 1988 s. 652 hade en (A) av två (B) innehavare av ett patent på en julgransfot sålt sin hälftenandel för 175 000 kr till det tillverkningsbolag som han genom stämning krävt ersättning för obetalda royaltyavgifter med 966 650 kr. Tillverkningsbolaget sålde sedan, genom ett nästintill identiskt avtal, tillbaka hälftenandelen till den andra patentinnehavaren B. Bolaget hävdade i tvisten som uppstod att käranden A genom det första avtalet hade överlåtit sina royaltyanspråk till bolaget. Tingsrätten biföll ett editionsyrkande avseende avtalet av patentöverlåtelsen till B. Käranden A hävdade sedermera inför hovrätten att själva huvudfrågan i tvisten var om han genom avtalet *de facto* hade överlåtit samtliga rättigheter och skyldigheter eller enbart själva äganderätten till uppfinningen exklusive icke erlagda royaltyavgifter. Hovrätten ansåg att det vederlag som kompanjonen B betalt när han köpte rättigheterna av tillverkningsbolaget kunde ha betydelse för tolkningen av det tidigare avtalet mellan käranden A och bolaget. HD ansåg med hänsyn särskilt till att bestämmelsen om vad som överlåtits var likalydande i de båda överlåtelseavtalen att det kunde antas att prisuppgiften i avtalet mellan bolaget och B hade betydelse som bevis i målet. Rättsfallet utgör därmed ett klart exempel på att handlingar kan ha betydelse i en avtalstolkningstvist och att editionsyrkande i sådana fall med självklarhet skall bifallas.⁸³

2.3.3.5 NJA 1986 s. 398

I NJA 1986 s. 398 rörde tvisten skadestånd till följd av upphovsrättsintrång. Svaranden invände mot editionsyrkandet och hävdade att de begärda uppgifterna inte hade betydelse för beräkningen av skadeståndet och ansåg att rätten istället kunde använda sig av den gängse regeln om skälighetsuppskattning i RB 35:5. Att rätten under vissa förutsättningar kan uppskatta skadestånd befriade dock inte parten från skyldigheten att förete den handling som skäligen kunde åstadkommas ansåg HD med hänvisning till lagmotiven. RB 35:5 kunde inte åberopas som grund för att utredningen om skadans storlek saknade bevisbetydelse. HD fann istället att utredningen fick anses ha betydelse som bevis i enlighet med RB 38:2. Bevislätnadsregeln i RB35:5 1 p kan inte tillämpas direkt utan först efter att käranden företett den utredning som skäligen kan frambringas. Om inte den ersättningskrävande fullgör sin utredningsskyldighet, bör rätten inte tillämpa bevislätnadsregeln utan att parten styrker både skadans storlek och värde på annat sätt. Om utredning frambringas, men är tämligen knapphändig kommer domstolen troligen att finna att den styrkta skadans belopp är betydligt lägre än det belopp som skulle kunna fastställas med en skälighetsuppskattning. Om svaranden skulle motsätta sig en informell framställan som att få ut handlingar borde käranden kunna hävda att han gjort skäliga ansträngningar för att få fram en utredning och att bevislätnadsregeln om skälighetsuppskattningen då skulle bli tillämplig. Underlaget för skälighetsuppskattningen blir dock så begränsat då det

⁸³ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 32.

föreligger en risk för att skadeståndet uppskattas för lågt. Käranden skulle då direkt kunna kräva bifall av editionsyrkandet då handlingarna har bevisbetydelse även för en skälighetsuppskattning. Om däremot kärandens egen utredning är klart otillräcklig för en adekvat skälighetsbedömning kanske han anser att utredningsbristen sannolikt kommer att leda till överkompensation. Käranden kan då troligtvis inte avstå från att editionsyrka om han vill undkomma skyldighet att styrka skadan och dess värde. NJA 1986 s. 398 medförde att bevislätnadsregeln används om käranden försökt driva igenom edition av handlingar i sådan omfattning att ett rimligt beslutsunderlag kan åstadkommas. Att spekulera i överkompensations möjligheter torde således inte vara möjligt för käranden. Viktigt är under sådana förhållanden att domstolen får ett så pass fullgott underlag som möjligt vid skälighetsuppskattningar samt att part inte kan tvinga fram uppskattningar som får karaktär av att vara antaganden. Vissa grundläggande krav såsom detta måste ställas på rättsskipningen vilket grundas på HD:s väl motiverade och rättmätiga domskäl.⁸⁴

Vid medling enligt RB 42:17 2 st. är det av stor vikt för den editionssökande att få tillgång till handlingarna för att stärka sin förhandlingsposition. Skulle editionsyrkandet bifallas skulle utan tvivel många editionssökande vägra att delta i medlingsförfarande fram tills handlingarna hade utlämnats. En domstol skulle inte heller kunna avslå ett editionsyrkande enkom för att en eller båda parter förklarar att förlikningsförhandlingar skall ske vid sidan av rättegången och att sökandens motpart anser att förlikningsförhandlingarna kan föras utan att han lämnar ut handlingarna.⁸⁵

Inte enbart kravet på aktuell bevisbetydelse innebär att ett editionsyrkande kan bifallas tillsvidare när en fråga är vilandeförklarad⁸⁶ utan även då konkreta skäl antyder att frågan kommer att skjutas på framtiden. I restaurangbolagsfallet hade parten enbart gjort framställan om att deldom skulle meddelas och vilandeförklaring skulle ske. Heuman anser att vissa HD-fall⁸⁷ tyder på att domstolen kan avgöra jämningsfrågor isolerat utan att ta ställning till i vilken utsträckning jämkning kan ske. HD borde ha prövat parternas hemställan om deldom och vilandeförklaring, kunde bifallas. Om svaret varit nekande borde editionsyrkandet ha bifallits då det knappast kunde ha ogillats med åberopande av att sökanden inte behövde ha tillgång till handlingar redan på ett tidigt stadium av förberedelsen som kan riskera att bli långdragen. Ett krav på att käranden skall vara tvungen att dra nytta av handlingar för att styrka sin talan vore alltför strängt och bör således inte uppställas.⁸⁸

⁸⁴ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 35 f. och Heuman, Lars: *Reklamationsnämnder och försäkringsnämnder*, s. 471 f.

⁸⁵ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 33 f.

⁸⁶ Jfr. NJA 1953 s. 19, dissidenterna i HD och NJA 1986 s. 398, JR Rydin samt RH 1988:109.

⁸⁷ NJA 1973 s. 412 och Westberg, Peter: *Domstolens officialprövning* s. 373 ff.

⁸⁸ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 34.

Om en part inte skulle ges tillfälle att redan på ett tidigt stadium uppge sin skriftliga bevisning och vad som han därmed avser styrka, kan förberedelsen utföras på ett ineffektivt sätt och hela rättegången riskerar att förhalas.⁸⁹ Förfarandet innebär dock inte att en begäran om editionsföreläggande skall medges per automatik för handlingar som förvisso saknar bevisbetydelse men som kan underlätta parternas processföring på annat sätt, exempelvis genom att efterforska bevisrelevanta handlingar.⁹⁰

Editionsyrkande kan ogillas till följd av att det under förberedelsen ännu inte utretts efter vilka principer beloppsbestämning skall ske. Hovrätten fastslog denna princip i RH 1988:109 där en part hade yrkat nedsättning av för högt uttagen kostnad för en teleinstallation. I målet hade ännu inte klarlagts exakt vilka kostnadsposter som var tvistiga. Hovrätten konstaterade vidare att i befintligt stadium av rättegången saknades tillräckligt underlag för att ta ställning till frågan huruvida handlingarna hade bevisbetydelse och yrkandet ogillades därför. Följaktligen kan det vara lämpligt att avvakta med ett editionsyrkande till dess att domstolen med ledning av grunder och invändningar kan avgöra helt klart om vissa handlingar är bevislösa. Käranden måste således avvakta med att framställa sitt editionsyrkande och invänta att svaranden gör sådana nödvändiga materiella preciseringar som krävs för att rätten skall kunna avgöra om alla begärda handlingar har faktisk relevans. Resonemanget innebär dock inte att domstolen tills vidare skall vägra att bifalla editionsyrkande i väntan på utredning avseende övrig bevisning, exempelvis vittnesförhör, som i sig kan utgöra fullgod bevisning.⁹¹

När en alternativ grund eller rättsregel åberopas av en part kan bedömningen avseende om vissa handlingar saknar bevisbetydelse vara vanskelig att göra på förhand. Enbart något av flera bevisteman kan kräva bedömning. Ibland kan de olika materiella frågorna inte besvaras i skilda förfaranden, exempelvis genom mellandom och slutgiltig dom. Om domstolen skall avgöra ett mål i ett sammanhang kan inte part begära att rätten i första hand skall bedöma en grund eller tillämpa en rättsregel och i andra hand en helt annan grund eller regel. Rätten får då avgöra målet på enklast sätt efter bevisupptagningen. Bifallande dom kan således meddelas som följd av den grund som domstolen anser vara lättast att bedöma.⁹² Tidigt i rättegången går det under sådana förhållanden inte heller att avgöra om enbart en grund eller rättsregel kommer att bedömas av domstolen och om handlingar gällande andra bevisteman kommer att bedömas som irrelevanta. Sålunda kan ett editionsyrkande redan på förberedelsestadiet

⁸⁹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 34, jfr. prop. 1986/87 s. 190 f.

⁹⁰ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 34. Jfr. AD 1988 nr. 151 *in fine*.

⁹¹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 34.

⁹² Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 35 och Ekelöf, Per Olof; *Rättegång Femte häftet*, s. 179.

inte avslås av rätten med motiveringen att handlingarna inte kommer att få någon bevisbetydelse.⁹³

2.3.4 Farerekvisitet

I RB 41:1 uppställs ett farerekvisit som inte återfinns i stadgandet om processuell editionsplikt. Farerekvisitet går ut på att bevisupptagning exempelvis kan vara påkallad när fara är i dröjsmål, då exempelvis bevisupptagningen avser egendom som inte kommer att vara tillgänglig för syn i framtiden eller upptagande av vittnesmål som genom dödsfall riskeras gå förlorad.⁹⁴ När en editionsökande yrkar på bevisupptagning till framtida säkerhet avseende skriftliga handlingar måste visas på att de begärda handlingarna kan komma att förstöras eller förkomma.⁹⁵ Detta har i realiteten visat sig vara mycket svårt.

2.3.4.1 NJA 1971 s. 521

I NJA 1971 s. 521 framgår att det är sökanden som skall lägga fram bevisning som tyder på att de begärda handlingarna kan komma att förstöras eller förkomma inom den tid som sökanden ämnar väcka talan. En teoretisk möjlighet, men ringa risk exempelvis som vid risken för dödsfall, för att handlingarna skall komma bort är inte tillräcklig för att grunda editionsplikt.⁹⁶ Detta tyder på att det är betydligt svårare att få bevisupptagning till framtida säkerhet beviljad när det gäller muntlig bevisning. Uppmärksammas bör dock att det är mer än 30 år sedan avgörandet kom. Sedan dess har avsevärda förändringar skett inte enbart avseende antalet handlingar som framställs, utan även på vilket sätt de framställs, förekommer och arkiveras. 1971 års fall avsåg handlingar i begreppets klassiska betydelse, i pappersversion. I dagens läge är det möjligt att faran för att bevisningen skall gå förlorad är betydligt större när det gäller digitalt lagrad information. Alla datorer riskerar idag att drabbas av datavirus, vilket i värsta fall kan leda till att all information som finns lagrad på datorns hårddisk blir obrukbar eller raderas. En annan omständighet som skall uppmärksammas och som ökar faran i bevishänseende är att digitalt lagrad information kan flyttas mycket lättare än pappershandlingar. Hårddiskar, CD-ROM och liknande kan innehålla stora mängder av information, samtidigt som själva lagringsmediet inte är större eller tyngre än att alla han hantera och bära det. Att flytta lika många pappershandlingar torde kräva en beaktansvärd arbetsinsats.⁹⁷

⁹³ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 35.

⁹⁴ SOU 1938:44, s. 426.

⁹⁵ NJA 1971 s. 521.

⁹⁶ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del II*, JT 1989-90, s. 236.

⁹⁷ Lyxell, Ralf: *Intrångsundersökning, edition och bevisupptagning till framtida säkerhet*, JT 2002-03, s. 323 f.

Bevisupptagning till framtida säkerhet kan inte heller bli aktuell om syftet med bevisupptagningen endast är att få fram uppgifter om identiteten hos den som skall vara part i en framtida rättegång.⁹⁸ Identifiering av part har dock godtagits vid några tillfällen av rätten, dock endast i kombination med andra omständigheter som var av betydelse för partens rätt kunnat styrkas samtidigt som övriga rekvisit var uppfyllda.⁹⁹ Bevisupptagning med enda syfte att åstadkomma en utredning till stöd för ett ställningstagande angående väckande av talan eller angående utformningen av yrkande i en eventuell rättegång.¹⁰⁰

2.3.5 Proportionalitetsprincipen

Editionsplikten är som tidigare påpekats utformad för att överensstämma med vittnesplikten. Tredje man kan inte undandra sig vittnesplikten av skäl som rädsla, obehag, tidsbrist eller vedermöda. Rättsskipningsintresset görs gällande med kraft och vittnesplikten är inte relativ. Undantag finns dock när editionsplikt inte får ske.¹⁰¹ Editionsplikten bör likväl inte gräpas ur och göras relativ genom att domstolarna i praxis utvecklar nya begränsningar och inskränkningar som saknar stöd i lagen. Intresset av god god rättsskipning skall inte behöva stå tillbaka då andra intressen i högre grad än vad som gäller i fall då parter och vittnen lämnar uppgifter inför domstol. Faktum är dock att editionsplikten är villkorad och beroende av utfallet av en intresseavvägning, proportionalitetsprincipen skall tillämpas.¹⁰²

2.3.5.1 NJA 1998 s. 829

I NJA 1998 s. 829 ansåg HD att det inte direkt ur ordalydelsen av RB 38:2 framgick att det skall ske en avvägning mellan å ena sidan utsikterna till att vad editionssökanden önskar bevisa skall komma att tillmätas relevans och å andra sidan motpartens intresse av att inte tvingas lämna ut en efterfrågad handling. I fallet hade motparten, Securitas, till stöd för sitt bestridande att de varit vårdslösa hävdade förekomst av ”fladder” hänförligt till kärandebolagets larmanläggning. HD ansåg att de efterfrågade larmlistorna från Securitas hade sådan relevans i bevishänseende att något tillräckligt skäl för att upphäva det meddelande editionsföreläggandet inte förelåg.

2.3.5.2 NJA 1977 s. 254

HD gjorde i 1998 års rättsfall en jämförelse till rättsfallet NJA 1977 s. 254, som ovan refererats. Rättsfallet utgör det enda belägget för att en proportionalitetsprövning förekommit i tidigare praxis utan lagstöd. Något uttalande från HD att 1977 års fall lämnade stöd för denna uppfattning gjordes dock inte i 1998 års fall. I NJA 1977 s. 254 hade parterna träffat

⁹⁸ NJA 1984 s. 47.

⁹⁹ NJA 1982 s. 650 och RH 1987:132.

¹⁰⁰ NJA 1971 s. 521.

¹⁰¹ Se avsnitt 3.

¹⁰² Heuman, Lars: *Editionsföreläggande avseende ADB-baserad information och proportionalitetsgrundsatsen*, JT 1999-2000, s. 155.

avtal om att en hyra skulle bestämmas med ledning av de kalkylerade kostnaderna för att bygga ett hotell. Den verkliga kostnaden för att bygga hotellet överensstämde således inte med hyreskostnaden. HD ansåg att fastighetsägaren hade all anledning att utgå ifrån att vid en eventuell tvist skulle inga fullständiga räkenskapshandlingar behöva framläggas för att styrka de verkliga kostnaderna. Motparten ansågs inte heller ha anfört annat än att den verkliga produktionskostnaden torde vara avsevärt lägre än den kalkylerade. Mot bakgrund av vad som anfördes av parterna ansåg HD att det måste föreligga starka skäl för att trots avtalets utformning ålägga fastighetsägaren editionsplikt, enbart ett påstående om att starka skäl förelåg ansågs inte utgöra tillräckligt skäl för att motivera ett föreläggande.

HD verkar i 1977 års fall inte ha tillämpat någon avvägningsgrundsats. Avtalets utformning och sökandens materiella åberopanden kunde inte ha ansetts grunda någon bevisbetydelse. Sökandens påstående om att handlingarna var av bevisbetydelse medförde inte att editionsyrkandet bifölls. Domstolen riktade krav på att sökanden skulle ange ”starka skäl” som motiverar bifall till yrkandet, exempelvis att hans talan framstår som välgrundad och att de begärda handlingarna får stor eller avgörande bevisbetydelse i ett läge där parternas bevisning väger jämnt. Welamsson anser som tidigare nämnts att en avvägning inte alltid bör göras.¹⁰³ Att någon särskild hänsyn till skäl som motparten kan anföra till stöd för att yrkandet inte skall bifallas framgår inte av HD:s uttalande. Inte heller framkommer om hänsyn skall tas till sådant som inte är relaterat till bevisbetydelsen, exempelvis tids- och kostnadsåtgång. Kravet på ”starka skäl” gäller dock inte generellt alla editionsituationer utan enbart i de editionsfall då parterna genom ett avtal försökt hindra bevisföring genom just sådana skriftliga handlingar som efterfrågas.¹⁰⁴

Betydelsefullt är att försöka fastslå vad som skall viktas vid proportionalitetsbedömningen. Det kan knappast krävas att sökanden skall anföra några ”starka skäl” som väger tyngre än de skäl som anförts av motparten. I RB förekommer regler¹⁰⁵ där intresseavvägningar används, emellertid uppställs där ett uttryckligt krav på att det skall föreligga synnerliga skäl för att handlingarna skall företes. Detta högt ställda krav som specificerats för sådan särskild skyddsvärd information kan och skall inte gälla för vanliga situationer.¹⁰⁶

Hovrätten i 1977 års fall ansåg att det inte kunde antas att handlingarna uppenbart skulle bli utan verkan som bevis. HD klargjorde dock inte särskilt

¹⁰³ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 32 f samt Welamson, Lars: *Svensk rättspraxis Civil- och straffprocessrätt 1973-1979*, SvJT 1982, s 150.

¹⁰⁴ Heuman, Lars: *Editionsföreläggande avseende ADB-baserad information och proportionalitetsgrundsatsen*, JT 1999-2000, s. 156.

¹⁰⁵ Exempelvis undantagsregeln i RB 38:2 2 och 3 st. om yrkeshemligheter och minnesanteckningar, se vidare avsnitt 4.

¹⁰⁶ Heuman, Lars: *Editionsföreläggande avseende ADB-baserad information och proportionalitetsgrundsatsen*, JT 1999-2000, s. 157.

hur proportionalitetsavvägningen skall förhålla sig till regeln i RB 35:7 angående avvisning av bevis. Denna regel skall som sagt ovan¹⁰⁷ tillämpas restriktivt. Det är därför av största vikt att avvägningen i ett editionsfall inte utförs på ett sådant sätt att parternas bevisföringsmöjligheter begränsas på ett sätt som inte följer av regeln. För att fylla en funktion måste proportionalitetsbedömningen ge en möjlighet att avslå editionsyrkande i fall där RB 35:7 inte är direkt tillämplig. Å andra sidan bör avvägningen inte ges en sådan utbredd tillämpning att käranden möjligheter att vinna bifall till ett editionsyrkande, enbart gäller i fall då parten är väsentligen beroende av handlingen eller då handlingen företeende inte medför någon skada eller synnerlig olägenhet för sökanden.¹⁰⁸ Kravet som riktas mot editionssökanden bör dock inte ställas så lågt att det räcker med att det kan antas att de begärda handlingarna har bevisbetydelse. Proportionalitetsbedömningen skulle då inte fylla någon egentlig funktion. Avvägningen måste innebära att hänsyn tas även till de argument som åberopas av sökandens motpart.¹⁰⁹

Vad beträffar frågan om vilka omständigheter som kan vägas in i proportionalitetsbedömningen bedöms vilken bevisbetydelse den begärda informationen kan antas ha samt om sökandens talan framstår som rättmätig.¹¹⁰ Hänsynstagande till exempelvis sökandens kundkrets integritetsintressen torde inte utgöra något som läggs vikt vid i bedömningen. När rätten skall pröva huruvida det rör sig om en yrkeshemlighet som eventuellt bör skyddas, skall domstolen pröva om ett avslöjande av den hemliga informationen är ägnat att medföra en konkurrensskada för informationsinnehavaren. En kunds eller tredje mans intresse av att uppgifterna hålls hemliga, bör inte beaktas vid proportionalitetsbedömningen och därmed inte kunna grunda att editionsyrkandet avslås. Sådana skäl eller integritetsintressen skall inte få leda till att information blir oåtkomlig, då annars kan rättsskipningsintresset få stå tillbaka på ett sätt som inte är avsett i svensk rätt.¹¹¹ Sökandens motpart kan i detta avseende även göra gällande att arbetet att ta fram den begärda informationen skulle ta för lång tid och vara alltför kostsam. Detta argument skall inte vägas in i intresseavvägningen. En parts rätt att genomföra talan och därvidlag möjligheten att skaffa fram bevisning, får inte begränsas av att motparten eller domstolen är angelägna om en snabb handläggning av ärendet. Rättssäkerhetsintresset har här företräde framför önskemål om skyndsam prövning.¹¹²

¹⁰⁷ Se avsnitt 2.3.5.

¹⁰⁸ SOU 1926:33, s. 150 och 164.

¹⁰⁹ Heuman, Lars: *Editionsföreläggande avseende ADB-baserad information och proportionalitetsgrundsatsen*, JT 1999-2000, s. 157.

¹¹⁰ Heuman, Lars: *Editionsföreläggande avseende ADB-baserad information och proportionalitetsgrundsatsen*, JT 1999-2000, s. 157.

¹¹¹ Heuman, Lars: *Editionsföreläggande avseende ADB-baserad information och proportionalitetsgrundsatsen*, JT 1999-2000, s. 158.

¹¹² Heuman, Lars: *Editionsföreläggande avseende ADB-baserad information och proportionalitetsgrundsatsen*, JT 1999-2000, s. 157 f.

3 Editionsförhör

Ett särskilt dilemma uppstår för den editionssökande om han inte vet om eller i vad mån motparten eller tredje man innehar handlingen som är av bevisbetydelse för honom. Problem uppstår då att utforma ett editionsyrkande och precisera detta så att handlingarna blir identifieringsbara. Svensk rätt använder sig här av ett system med domstolsförhör under straffansvar för att ge part en möjlighet att kunna identifiera vilka handlingar han önskar skall företes.

3.1 Vittnesförhör

I syfte att ge sökanden en möjlighet att utforma ett yrkande om editionsplikt anförs RB 38:4 som stöd för att genomföra vittnesförhör med motpart eller annan. Detta tillvägagångssätt anses vara mindre ingripande än det exempelvis i England vanligt förekommande så kallade Anton Piller order.¹¹³ Domstolsförhör under straffansvar torde kunna uppfylla den editionssökandes identifieringskrav. Stadgandet framstår dock ändå som något oklart stöd för sökandens möjlighet att få reda på vilka handlingar som innehas av motpart eller tredje man. Frågan är om RB 38:4 överhuvudtaget kan användas såsom stöd för att vittnesförhör kan hållas. I första momentet i stadgandet anges vilken typ av fråga lagrummet berör. I andra momentet stadgas att part skall ges tillfälle att yttra sig och i tredje momentet föreskrivs att bevisning kan förebringas för prövning av ”frågan”. För prövning av *frågan* om någon är skyldig att förete skriftlig handling må förhör hållas enligt vad som är stadgat i 36 eller 37 kap. RB. Syftningen angående prövningen av frågan är något oklar. Enligt första momentet, där ”fråga” inte förekommer, kan avses antingen själva frågan om editionsplikt efter ett tydligt yrkande eller frågor om det skulle kunna finnas förutsättningar för att ålägga någon skyldighet att förete skriftlig handling. Om det senare fallet mer eller mindre långtgående accepterades, skulle ett vittnesförhör enligt Heuman för att identifiera bevisrelevanta handlingar kunna hållas redan innan ett editionsyrkande har utformats.¹¹⁴

¹¹³ Anton Piller Order är ett civilrättsligt institut som innebär att tillträde ska beredas käranden, och/eller dennes ombud, till svarandens lokaler och i vissa fall även bostad, för att söka efterbevismaterial som käranden behöver för att framgångsrikt kunna föra talan mot svaranden. Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 16. För mer angående Anton Piller Order se Barnard, David m.fl.: *The New Civil Court in Action*, Butterworths, Great Britain, 1993, s. 207 med hänvisning till kapitel 10.

¹¹⁴ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 17.

3.2 Tiden för förhör

I motivuttalandet till den nya rättegångsbalken sägs att vittnesförhör kan hållas om den skriftliga handlingens innehavare skulle påstå att innehållet i handlingen helt saknar betydelse och/eller han bestrider att han innehar handlingen överhuvudtaget. Vittnesförhör skulle även kunna hållas då frågorna rör vilka handlingar som den hörde innehar och som skulle kunna vara av betydelse i målet.¹¹⁵ Således torde förhör i rent identifieringssyfte kunna ske. Lagberedningen uttalade dock att ett sådant ”identifieringsförhör” skall hållas innan ett editionsföreläggande meddelas, således först efter att yrkande om editionsplikt framställts. Uttalandet torde dock inte framstå såsom ett absolut krav och öppnar därför upp för förhör även innan editionsyrkande presenteras. Tanken är tämligen logisk, då ett sådant krav på yrkande underförstått skulle göra det tämligen lätt för sökanden att kringgå hela regeln. Sökanden skulle med största sannolikhet utforma flera yrkanden avseende olika typer av skriftliga handlingar och därefter begära vittnesförhör för de fall yrkandena bestreds. Ett annat tänkbart scenario är att sökanden först vid huvudförhandlingen skulle begära vittnesförhör med de personer som kände till innehållet i de för sökanden okända handlingarna. Förfarandet skulle kunna leda till att hela huvudförhandlingen ställs in då vittnena, ev. förelagda att enligt RB 36:8 i förväg granska handlingar, skulle tvingas att lämna uppgifter som identifierade handlingar, dess innehåll och bevisbetydelse. Käranden skulle därefter kunna framställa preciserade yrkanden om editionsförelägganden och på så sätt skapa hinder för fortsatt huvudförhandling. På detta vis borde det ur processynpunkt vara en fördel att genomföra vittnesförhör redan under förebereidelsestadiet, då de identifierade handlingarna därmed skulle bli tillgängliga för käranden och rätten i god tid innan huvudförhandlingen.¹¹⁶

3.2.1.1 Stockholms TR T 112/74 och HD Ö 2306/83

Editionsförhör i den svenska rätten är mycket ovanligt. Såvitt är känt har endast ett fall¹¹⁷ (opublicerat) använt förfaringssättet med editionsförhör. Fallet handlar om försäkringsersättning. Käranden krävde ersättning av försäkringsbolaget Trygg-Hansa som följd av att dess försäljare genom brottsligt förfarande tillgodogjort sig stora belopp inbetalade som försäkringspremier. Trygg-Hansa invände att försäljaren inte varit behörig att för bolagets räkning uppbära medel på det sätt som han gjort. Käranden förklarade att de ämnade framställa editionsyrkande beträffande att bolaget skulle föreläggas att förete skriftliga handlingar av bevisbetydelse. För att kunna framställa ett preciserat editionsyrkande ansåg käranden att han först måste veta vilka sådana handlingar som bolaget hade och önskade därför

¹¹⁵ SOU 1938:44 s. 414 f.

¹¹⁶ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 17.

¹¹⁷ Stockholms TR T 112/74 och HD Ö 2306/83, här hämtat från Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 17 ff.

som följd att editionsförhör skulle hållas med Trygg-Hansas befattningshavare.

Käranden yrkade att särskild huvudförhandling skulle utsättas enligt RB 38:4, 42:19 och 42:20 för vittnesförhör eller förhör under sanningsförsäkran angående skriftliga handlingar av bevisbetydelse. Käranden preciserade sitt yrkande under tio punkter, bl.a. gällande löpande registrering av en tjänstemans samtliga försäkringsaffärer och andra affärer för bolagets räkning, löpande registrering av provisionskostnader, handlingar beträffande mellanhavandet i övrigt mellan tjänstemannen och bolaget med mera. Specifikt angavs även i yrkandet vilka personer som skulle höras. Käranden hemställde även att svaranden skulle uppge vilka namngivna personer som innehade vissa befattningar så förhör även kunde hållas med dessa. Svaranden bestred yrkandet med hänvisning till att bolaget inte skulle ha någon möjlighet att få fram tillräckligt preciserade uppgifter och att editionsföreläggande endast skulle vara befogat om någon visat sig inte vilja inge handlingar på sätt som rimligen kunde begäras.

Yrkande avseende särskild huvudförhandling med editionsförhör bifölls. Bolaget torde med sitt bestridande ha varit av den meningen att de hade solidariskt medverkat i utredningen och att regeln om edition inte var avsedd att användas i ett fall som det förestående. Först efter att tingsrätten beslutat att särskild huvudförhandling skulle hållas angavs namnen på de 37 personer som skulle höras och närmare vad editionsförhören skulle avse. Käranden begärde även att tingsrätten skulle förelägga vittnena att inför vittnesmålet i den särskilda huvudförhandlingen uppliva sina kunskaper om vad förhören gällde. På så sätt ansåg käranden att vittnena skulle kunna precisera de omfrågade handlingarna så att de utan tvivel kunde identifieras som objekt för kommande editionsyrkande. Käranden medgav även att vittnena kunde inge skriftliga sammanställningar angående de omfrågade handlingarna.

Kärandens yrkande bifölls genom ett särskilt beslut av tingsrätten. Med hänvisning till RB 36:8 förelade tingsrätten även vittnena att förnya sina kunskaper om vad förhören gällde genom att gå igenom räkenskapsböcker, anteckningar och andra tillgängliga handlingar. Efter dessa vittnesförhör hållits angav käranden sina editionsyrkande i 29 punkter och utvecklade även varför handlingarna ansågs ha bevisbetydelse för målet.

Bolaget framställde flertalet invändningar, varav somliga hörde samman med identifieringskravet. Handlingar ansågs inte kunna skaffas fram, inte finnas i behåll, aldrig ha existerat eller innehas av tredje man. Bolaget vände sig särskilt mot att käranden försökte sortera fram material och hävdade att det inte kunde ha varit lagstiftarens mening att tillåta en enskild part i ett civilmål ett sådant förfarande som närmast är analogt med förfarandet vid husrannsakan. Sökanden å sin sida krävde att bolaget skulle ange vilka av de begärda handlingar som inte längre fanns i behåll, jämte anledning därtill, samt vilka handlingar som innehades av tredje man och vem som i så fall innehar handlingen. Åtskilliga yrkanden medgavs av bolaget, medan

resterande bestreds enbart med hänvisningen till yrkeshemlighet och datasekretess. Editionsyrkandena bifölls dock av tingsrätten utan att frågan avseende identifikationskravet gav anledning till något särskilt ställningstagande.

I hovrätten bestred bolaget på nytt att vissa handlingar i ett kartotek inte fanns eftersom kartoteket hade delats upp mellan olika distriktschefer som övertagit ansvaret för tjänstemannens kunder. Hovrätten ansåg dock att denna omständighet inte hade medfört att bolaget inte skulle ha kartoteket i behåll, utan att det enligt utredningen i målet snarare fanns en förteckning på bolaget hur materialet hade distribuerats.

Bolaget anförde besvär och som skäl för prövningstillstånd åberopades bl.a. att frågan beträffande i vilken utsträckning part skulle under åberopande av editionsreglerna ha rätt att söka bland motpartens eller annans handlingar för att eventuellt finna en handling som skulle kunna tänkas ha bevisbetydelse, inte behandlas i lagstiftningen. För att ett sådant efterforskande skall kunna tillåtas torde ett starkt krav på precision ställas, vilket även bolaget hävdade. Käranden invände att de förhör som genomfördes vid tingsrätten inte skulle vara sådan otillåten bevis efterforskning som bolaget hävdade. HD meddelade inte prövningstillstånd.

Käranden framställde ytterligare ett yrkande avseende editionsförhör. Ett vittne skulle höras, utan att käranden närmare angav om förhöret skulle avse handlingar som innehades av bolaget eller av vittnet. Bolaget bestred med motiveringen att de grunder käranden anført inte talade för att det rörde sig om handlingar som fanns hos bolaget. Tingsrätten ogillade yrkandet med hänsyn till att det ansågs vara alltför vagt formulerat.

Rättsfallet visar återigen på den betydelsefulla tidsaspekten. För såväl sökande som för motpart kan det vara synnerligen arbets- och tidskrävande att i ett judiciellt formaliserat förfarande urskilja och identifiera bevisrelevanta handlingar. Särskilt försvåras arbetet när domstolen, som i rättsfallet ovan, tvingas fatta olika typer av beslut. Fallet ger även vid handen att vissa rättstekniska invändningar kan godtas för att underlätta urskiljningen och identifieringen. Domstolen torde vidare kunna medge att förhör hålls även om förhörstemat är vagt men ändock funktionellt beskrivet. I rättsfallet åla rätten exempelvis vittnena att studera handlingar för att uppliva minnet beträffande de som ansågs vara av betydelse för identifiering av de efterfrågade handlingarna. Ett sådant åläggande visar att vittnet tvingas att fullgöra en funktionellt angiven uppgift. Kärandens bemödande underlättas i väsentligt avseende till följd av att rätten godtar vagt angivna förhörstema och att rätten även ålägger vittnen en skyldighet att studera tillgängliga handlingar på förhand. Motparten torde inte med framgång kunna hävda att de skall befrias från sådant framtvingat arbete. Skulle motparten, som bolaget gjorde, invända att handlingarna aldrig i tillräcklig grad kan bli identifierade genom förhör bör sannolikt förhören inte av den anledningen avstås ifrån. Bevisupptagningen får då påvisa

huruvida sökanden med ledning av förhören kan formulera olika editionsyrkanden som sedan kan prövas och bifallas. Själva frågan avseende betydelsen av en bristfällig identifiering av handlingar bör således lämpligast prövas efter förhör har ägt rum. Enligt Heuman kan rätten inte ålägga en editionssökande ett slags bevisbörda på förhand, som skulle gå ut på att han innan förhöret äger rum skall styrka eller på något sätt göra sannolikt det som skall utredas genom bevisupptagningen. Syftet med bevisupptagningen är som bekant att få en tillräckligt noggrann bestämning av de konkreta handlingar som har bevisbetydelse.¹¹⁸

3.3 Sökandens frågor och yrkande

Sökandens rätt att ställa frågor vid ett editionsförhör bör sannolikt begränsas av

- vem som är innehavare av handlingarna
- mot vem editionsyrkandet riktas
- hur förhörstemat beskrivs

I RB 38:4 tredje meningen kan tyckas stadga att enbart innehavaren av handlingar kan utfrågas. Härav kan emellertid inte uteslutas att ett vittne, som i detta fall anställda hos bolaget, är undantagna från skyldigheten att svara på frågor om handlingar som innehas av arbetsgivaren. I själva verket kan förhörspersonen i vissa situationer vara skyldig att uttala sig om handlingar som han *inte* innehar, närmare bestämt när förhörspersonen bestrider att han innehar handlingen och när sökanden vill utröna vilka handlingar som den hörde *de facto* innehar.¹¹⁹ Vittnet kan då tvingas att lämna uppgifter om varför han exempelvis inte innehar grupper av de efterfrågade handlingarna. I RB 38:4 p 3 *in fine* kan utläsas att även ”annan bevisning” får upptas än enbart förhör med innehavarna av handlingarna. Av lagtextens ordalydelse torde således även förhör kunna hållas med anställda, förutvarande anställda eller andra personer beträffande vilka handlingar ett bolag innehar.¹²⁰

Angående mot vem editionsyrkande får riktas kan tyckas att förhör med vittnen, med avseende på handlingar de innehar, skulle sakna betydelse för bedömningen av editionsyrkanden som riktas enbart mot svaranden. Editionsyrkanden kan emellertid även riktas mot vittnen i ett senare skede. Sökanden bör därför kunna begära förhör med ett vittne angående handlingar som innehas av svaranden eller vittnet. Om något editionsyrkande riktas enbart mot svaranden torde inte ha någon betydelse. Sökanden har en möjlighet att framställa editionsyrkande mot vittnet i syfte

¹¹⁸ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 19 och av samma författare *Skriftligt hovrättsförfarande i brottmål*, s. 95, 110 f. och 121.

¹¹⁹ SOU 1938:44, s 414 f.

¹²⁰ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90 s. 20.

att skapa en grund för förhör beträffande vilka handlingar vittnet själv innehar.¹²¹

Angående förhörstemat kan det anses vara rimligt att ogilla ett yrkande om förhör om det i förväg framkommer att handlingarna innehas av ett annat subjekt än vad som angetts i förhörstemat. Ogillande torde bli fallet särskilt om förhörstemat uttryckligen begränsas till handlingar som antingen svaranden eller vittnet innehar. I Trygg-Hansa fallet ogillade tingsrätten i slutet ett tilläggsförhör med ett vittne med hänvisning till skälet att yrkandet var alltför vagt preciserat. Sökanden hade där inte angett om handlingarna innehades av bolaget eller av vittnet. Heuman är emellertid av uppfattningen i det fallet att yrkandet istället för att ogillas borde ha klarats upp eller bristen uppmärksamats genom processledning. Vid ett bifall av yrkande bör vittnet alltid veta om förhöret gäller handlingar som innehas eller har innehafts av honom och/eller om svaranden förfogar/har förfogat över. Om sökanden preciserar förhörstemat till att enbart avse handlingar i svarandens besittning synes det sannolikt att godta en invändning av den sort Trygg-Hansa framförde, det vill säga att sökandens egna uppgifter pekade på att bolaget besatt handlingarna. Ett ogillande beslut grundat på detta medför inte något krav på att sökanden skall göra sitt materiella krav i tvistemålet sannolikt eller något krav beträffande att de efterfrågade, oidentifierade handlingarna skall ha någon bevisbetydelse.¹²²

Efter att handlingarna blivit identifierade genom ett editionsförhör kan ett regelrätt editionsyrkande framställas. Härmed aktualiseras de övriga kraven, bortsett från identifieringskravet, att handlingarna skall ha bevisbetydelse och vara av relevans.¹²³ Editionssökanden bör härvidlag redan under editionsförhören ställa sådana frågor om handlingarnas innehåll, att han i ett senare läge kan visa på att kraven på bevisbetydelse och relevans är uppfyllda. Här återkommer frågan om ”frågan”¹²⁴. Enligt lagtexten i RB 38:4 torde dylika innehållsfrågor vara tillåtna. Förhör får hållas för prövning av frågan, det vill säga frågan om någon är skyldig att förete skriftlig handling som bevis. Skyldighet att förete handling, är som bekant beroende av om samtliga rekvisit för editionsplikten är uppfyllda.¹²⁵ Förhören bör enligt Heuman kunna omfatta alla dessa alla dessa områden, när att frågorna på detta förberedande stadium bör vara något kortfattade.¹²⁶

¹²¹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90 s. 20.

¹²² Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 20 och av samma författare *Skriftligt hovrättsförfarande i brottmål*, s. 95, 110 f. och 121.

¹²³ Se avsnitt 2.3.3.

¹²⁴ Se avsnitt 3.1.

¹²⁵ SOU 1938:44, s. 414.

¹²⁶ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 21.

3.4 Partsfrågan

När käranden i målet begär editionsförhör uppkommer frågan om vilken betydelse vittnet får som berörd part i tvisten. Svaranden i tvisten framför troligtvis invändningar mot att förhöret i sig skall äga rum, medan vittnet självt kan framföra andra invändningar mot att höras. Vittnet kan exempelvis göra gällande att han inte vill identifiera handlingarna till följd av att han skulle kunna komma att avslöja förhållanden som innebär en yrkeshemlighet för honom, vilket de inte behöver vara för svaranden. På så sätt intar vittnet en särställning i förhållande till svaranden i tvisten och åtnjuter en klart åtskild partsställning i editionstvisten gentemot både käranden/sökanden. Vittnets partsställning blir naturligt mer tydlig ju mer ingående och intrikata frågor som sökanden ställer mot dennes bestridande, särskilt med tanke på hur långtgående och betungande en efterföljande editionsplikt kan bli. Med hänsyn härtill torde vittne kunna anses som part i tvisten. Dock måste härvidlag vissa beaktanden göras då det för vittnets partsställning blir skillnad om han berättar att handlingar finns, om han tvingas lämna ut dem eller om han berättar om dess innehåll.¹²⁷

Genast uppkommer då frågan beträffande ifall vittnet (parten) enbart skall höras under sanningsförsäkran och ej som vittne under ed. Den som hörs enbart under sanningsförsäkran kan vägra att besvara frågor angående existensen av konkreta handlingar som han kände till. Vidare kan rätten inte förelägga en person att uppliva minnet genom att studera handlingar i förväg innan förhöret om personen endast skall höras under sanningsförsäkran. Att betrakta ett vittne såsom part och därmed enbart hålla förhör under sanningsförsäkran skulle således starkt begränsa kärandens möjligheter att få bevisrelevanta handlingar identifierade. Rent lagtekniskt hänvisar RB 37:3 2 st. inte till RB 36:8 1 st. I det avseendet saknas följaktligen erforderligt lagstöd för editionsföreläggande av handlingar vars förekomst kommit till kännedom under vittnesförhör som hållits enbart under sanningsförsäkran, exempelvis mot part och parts ställföreträdare. Heuman gör här en viktig notering angående kärandes processtrategi. Om käranden vill få ut okända, svåridentifierade handlingar hos svaranden i tvistemålet som är en juridisk person, bör käranden begära vittnesförhör med en anställd företagsledare som inte är att betrakta som ställföreträdare och som därför inte kan undandra sig skyldigheten att besvara frågor och efter ett eventuellt föreläggande nödgas göra förhandsstudier och efterforskningar.¹²⁸

Övervägande skäl talar dock enligt Heuman för att tredje man skall höras som vittne, under ed, vid editionsförhör även om han bestrider sökandens yrkande. I målets materiella del kan ett vittne fortsätta att enbart vara vittne, även om han i olika processuella frågor som rör honom kan inta

¹²⁷ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 21.

¹²⁸ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 21.

partsställning. Exempelvis kan ett vittne besvara sig över ett beslut angående rätt till ersättning och blir därmed part i denna processuella fråga. Likväl skall han höras som vittne i målets materiella del, exempelvis om rätten till ersättning skall prövas av hovrätt efter överklagande.¹²⁹ Vittnets påstående om att inte ha skyldighet att besvara en fråga med hänvisning till exempelvis RB 36:6 lämnas ändå under meneds ansvar. Vidare får vittnet inte lämna sakuppgifter till stöd för sin åsikt under sanningsförsäkran.¹³⁰ Utgångspunkten skall vara att vittnesplikten och editionsplikten överensstämmer. Med beaktande av ovanstående borde tredje man inte få ställning av part vid ett editionsförhör enbart för att han anför sådana skäl för sin vägran att lämna uppgifter vid förhöret eller för att lämna ut handlingar. Om tredje man enbart på detta sätt motsätter sig uppgiftsskyldigheten och därmed även att göra sig till part skulle han, i samförstånd med käranden och svaranden, teoretiskt kunna kringgå den bevismedelslagstiftning som skall garantera en korrekt och fullständig utredning. Enligt Heuman kan detta förfarande omöjligen accepteras. Tredje man bör sannolikt därför alltid höras som vittne under ed vid editionsförhör, medan svaranden och deras ställföreträdare kan höras under sanningsförsäkran.¹³¹

Slutligen får ett föreläggande för ett vittne att på förhand granska handlingar för att uppliva minnet inte göras alltför omfattande. I RB 36:8 stadgas att vittnet skall kunna göra detta ”utan avsevärd olägenhet”. För att återknyta till rättsfallet ovan, kan tingsrättens föreläggande klandras då inget påpekande gjordes från rättsens sida beträffande vittnets rätt att begränsa sina förhandsstudier. Dock kan rätten förelägga om att vittnet skall granska ett större antal handlingar, då syftet är att identifiera bevisrelevanta handlingar i det stora antalet handlingar (jfr. discovery). Här måste även rätten uppmärksamma att föreläggandet inte skall få karaktären av ett sakkunniguppdrag. Sådant uppdrag fordrar frivilligt åtagande. Uppgiften att granska handlingar får inte heller bli så omfattande att den får en sådan otillåten karaktär att arbetsinsatsen kräver avlöning eller om det krävs ett intellektuellt och analytiskt präglat arbete.¹³²

¹²⁹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 21 f. Jfr. Welamsson, Lars: *Rättegång Sjätte häftet*, s. 37 ff.

¹³⁰ SOU 1938:44, s. 394 f.

¹³¹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 22.

¹³² Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 22. Jfr. SOU 1938:44, s. 395 och Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 192 ff.

4 Inskränkningar i editionsplikten

Av RB 38:2 kan utläsas att det finns vissa inskränkningar i den processuella editionsplikten som begränsar parts och tredje mans skyldighet att utge handlingar med hänsyn till deras intresse av skydd för insyn i särskilda situationer. Vid domstolens bedömning av om inskränkning i editionsplikten görs en intresseavvägning mellan bland annat sökandens behov av informationen, motpartens intresse av att inte röja innehållet, motpartens skada i konkurrenshänseende, rättsskipningskrav på fullständig utredning och principen om ömsesidig eller lika behandling i processen d.v.s. att parterna skall vara likställda och att den ene inte gynnas procedurmässigt på den andre partens bekostnad (reciprocitetsprincipen).¹³³ Vid denna bedömning föreligger ofta en intressekonflikt mellan svarandens intresse och utredningsintresset. I RB 36:6 2 st. har denna konflikt lösts genom en inskränkning i vittnesplikten.¹³⁴ Regeln innebär dock inte att förhörspersonen har en obetingad rätt att vägra avge utsaga utan uttrycker att vittnet kan höras därom om synnerlig anledning därtill förekommer.¹³⁵ Inskränkningen i RB 36:6 2 st. infördes som en följd av skyldigheten att röja en yrkeshemlighet i många fall skulle medföra ekonomiska verkningar för vittnet, dennes arbetsgivare eller tredje man, som är orimliga i förhållande till betydelsen av vittnesmålets avläggande.¹³⁶ Enligt RB 38:2 2 st. skall stadgandet om vittnes rätt att vägra yttra sig även äga tillämpning på innehavare av skriftlig handling, om dess innehåll är sådant som omnämns i RB 36:6. På samma sätt som en person kan förhöras om synnerligt anledning förekommer, kan en person åläggas editionsplikt även om handlingarna innehåller uppgifter om yrkeshemlighet.¹³⁷

4.1 Yrkeshemligheter

Yrkeshemlighet har definierats att omfatta ”fabrikationssätt, anordning, affärsförhållande eller annat, som kan anses såsom något för ett visst affärsföretag egendomligt och beträffande vilket innehavaren har ett skäligt anspråk, att det ej uppenbaras”.¹³⁸ Begreppsbestämningen har ansetts innebära att det dels skall röra sig om något specifikt för företaget, dels ha

¹³³ Lyxell, Ralf: *Intrångsundersökning, edition och bevisupptagning till framtida säkerhet*, JT 2002-03, s. 325.

¹³⁴ Fitger, Peter: *Rättegångsbalken Del 1-4*, s. 36:27.

¹³⁵ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 36.

¹³⁶ SOU 1938:44, s. 394.

¹³⁷ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 36.

¹³⁸ SOU 1938:44, s. 394.

ett ekonomiskt värde.¹³⁹ Både teknisk såväl som kommersiell utrustning har ansetts innefattas.¹⁴⁰

I NJA 1953 s. 19 var frågan om ett editionsföreläggande enligt RB 38:2 att utge styrkta utdrag ur ett bolags bokföring avseende tidpunkten för samt omfattningen av ifrågavarande tillverkning och försäljning av strömbrytare, kunde meddelas. HD ansåg inte att vad som framkom i målet gav vid handen att någon yrkeshemlighet skulle uppenbaras genom att de styrkta utdragen företeddes. Handlingarna i sin helhet ansågs dock kunna innehålla sådana uppgifter. Dock var två justitieråd skiljaktiga och ansåg att yrkeshemlighet avslöjades, även om enbart utdrag skulle lämnas ut.

Heuman antyder att domstolens resonemang skulle vara överspelat till följd av utvecklingen i näringslivet.¹⁴¹ Denna tanke styrks av senare praxis där begreppet yrkeshemlighet har vidgats och numera kan innefatta såväl enstaka uppgifter som uppgifter om ekonomiska affärsförhållanden i mindre betydelse.¹⁴² I NJA 1986 s. 398 ansågs uppgifter beträffande svarandens försäljning utgöra yrkeshemligheter, särskilt med hänsyn till vad som framkom i anknytning till konkurrensförhållandena på området. En prisuppgift om royaltysättning för patent som avtalats ansågs i NJA 1988 s. 652 utgöra yrkeshemlighet.

Att uppgifterna måste ha ett ekonomiskt värde för innehavaren framgår bl.a. av NJA 1992 s 307, där ett videoband som innehöll inspelningar från ett företag av samtal med en journalist inte ansågs utgöra yrkeshemlighet. De upplysningar som framkom beträffande bandet ansågs inte tillräckliga. Om svaranden i tvistemål skulle vägra att frivilligt utlämna en handling med motiveringen att den innehåller uppgifter om yrkeshemligheter, får rätten inte utan vidare tillmäta detta förhållande negativt bevisvärde.¹⁴³

Förarbetena till RB 36:6 2 st. hänvisade till IKL beträffande innebörden av begreppet yrkeshemlighet. Numera är IKL ersatt av FHL och begreppet företagshemlighet, FHL 1§. HD fastslog i NJA 1995 s. 347 att begreppet företagshemlighet i FHL 1§ ”i allt väsentligt” torde överensstämma med begreppet yrkeshemlighet enligt IKL. I vart fall har yrkeshemlighet ”inte en vidare innebörd” än det senare. På liknande sätt använde sig HD uttryckligen av begreppet företagshemlighet i NJA 1999 s. 469 som gällde möjligheten att vägra lämna ut uppgifter innehållande yrkeshemligheter. Båda fallen rörde för bank specifika interna instruktioner, vilka ansågs

¹³⁹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 37.

¹⁴⁰ SOU 1983:52, s. 41 och Helgesson, Christina: *Skyddet för affärshemligheter och de olika begreppen*, SvJT 1997 s. 35.

¹⁴¹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 39.

¹⁴² Helgesson, Christina: *Skyddet för affärshemligheter och de olika begreppen*, SvJT 1997 s. 36.

¹⁴³ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 36 f.

utgöra företagshemligheter. Utan tvivel är det således så att HD numera begagnar uttrycket företagshemlighet.

4.1.1 Företagshemlighet

Begreppet företagshemlighet är en något missvisande benämning då inte bara hemligheter i företag omfattas utan hemligheter i all näringsverksamhet.¹⁴⁴ Legaldefinitionen i 1§ FHL innehåller en exemplifiering av vad begreppet företagshemlighet åsyftar; information om affärs- eller driftförhållanden i en näringsidkares rörelse som näringsidkaren håller hemlig och vars röjande är ägnat att medföra skada för honom i konkurrenshänseende. Vidare sägs att med information skall förstås både sådana uppgifter som har dokumenterats i någon form, exempelvis ritningar, modeller och andra tekniska förebilder, och enskilda personers kännedom om ett visst förhållande, även om förhållandet inte har dokumenterats på något sätt.

Ordet information medför inga egentliga gränser för vad som kan omfattas för typ uppgifter, kännedom eller förhållande. Även helt trivial information kan omfattas då inget krav på verkshöjd, originalitet eller liknande finns. NJA 1998 s. 633 ansåg HD att begreppet omfattade alla typer av uppgifter oberoende av om de är av enkel, okomplicerad eller unik karaktär, komplexa eller på annat sätt kvalificerade. Informationen behöver inte heller uppnå någon form eller grad av vederhäftighet eller konkretisering.¹⁴⁵ Gränsen för vad som kan anses utgöra företagshemlighet har istället ansetts avgränsad av de övriga kriterierna i definitionen.¹⁴⁶

Företagshemligheten skall avse information gällande affärs- eller driftsförhållanden i näringsidkarens rörelse. Informationen skall således ha anknytning till företagande. Såväl fysiska som juridiska personer som yrkesmässigt bedriver verksamhet av ekonomisk art omfattas, oavsett om verksamheten är vinstinriktad.¹⁴⁷ Utanför begreppet anses verksamhet av ideell karaktär falla samt verksamhet som kan få ekonomiska konsekvenser men som inte till sin art är ekonomisk. Att informationen skall anses ha samband med näringsidkarens rörelse innebär sådant som kan hänföras till arbetstagarens personliga skicklighet, erfarenhet och kunskap faller helt utanför begreppet.¹⁴⁸ Hovrätten ansåg i 1998 års fall att det inte förelåg någon tillräcklig anknytning till näringsidkarens rörelse. Affärsidén krävde samarbete med andra samt att det då skulle komma att handla om affärs- eller driftsförhållanden i det kommande samarbetsbolaget. En sådan

¹⁴⁴ Fahlbeck, Reinhold: *Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet – En kommentar*, s. 180.

¹⁴⁵ Fahlbeck, Reinhold: *Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet – En kommentar*, s. 183.

¹⁴⁶ Prop. 1987/88:155 s. 34 och NJA 1998 s. 633.

¹⁴⁷ Prop. 1987/88:155 s. 34.

¹⁴⁸ Fahlbeck, Reinhold: *Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet – En kommentar*, s. 184 ff och 233.

bokstavstolkning av FHL 1§ skulle kunna göras, men brister då bakgrunden till FHL:s införande talar om att försöka uppnå ett bättre skydd för hemligheter vid samarbete mellan näringsidkare.¹⁴⁹

Så länge affärsidén är framtagen av näringsidkaren finns tillräcklig anknytning till dennes rörelse. Affärs- eller driftsförhållande avser inte enbart kommersiella uppgifter om enskilda affärshändelser, utan även information angående affärshändelser av mer allmänt slag som exempelvis marknadsundersökningar, marknadsplanering, prissättingskalkyler och planer beträffande reklamkampanjer omfattas.¹⁵⁰

Att näringsidkaren håller informationen hemlig, förutsätter inte att hemlighållandet är motiverat av särskilda omständigheter.¹⁵¹ Det finns inte heller något krav på ett absolut hemlighållande.¹⁵² Spridningen får dock inte vara helt allmän eller okontrollerad.¹⁵³ Den krets som har kännedom om informationen skall vara identifierbar och sluten. Således skall personerna i kretsen inte helt förbehållslöst vara behöriga att utnyttja eller föra informationen vidare.¹⁵⁴

Näringsidkaren å sin sida måste subjektivt sett ha ambitionen att hålla informationen hemlig. Objektivt måste han även förverkliga ambitionen genom någon form av handlande.¹⁵⁵ Särskilt höga krav ställs dock inte. I 1998 års fall uttalade HD att näringsidkaren uppfyllt rekvisitet när han ”har klargjort eller det ändå står klart att informationen inte får spridas utanför en viss krets”. Näringsverksamhetens inriktning och former torde då anses vara tillräckliga.

Den största begränsningen för näringsidkaren är att informationen måste anses ha ett värde. Röjandet av informationen skall vara ägnat att medföra skada för näringsidkaren i konkurrenshänseende.¹⁵⁶ Skada behöver dock inte ha uppstått i det enstaka fallet. Tillräckligt är att skadan typiskt sett är av den beskaffenheten att den brukar medföra skada.¹⁵⁷ Skadebegreppet regleras i FHL 9§ som stadgar att inte enbart ekonomisk skada omfattas, utan även själva intresset av att hemligheter inte obehörigen utnyttjas eller röjs. Begränsningar ligger här just i att röjandet måste vara ägnat att medföra skada i konkurrenshänseende. Endast sådan information som är av betydelse för ett företags konkurrensförmåga skyddas på detta sätt.¹⁵⁸ Skadan skall även vara så beskaffad att den kan medföra en skyldighet att

¹⁴⁹ Fahlbeck, Reinhold: *Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet – En kommentar*, s. 186.

¹⁵⁰ NJA 1998 s. 633.

¹⁵¹ Bet. 1988/89:LU30 s. 19.

¹⁵² NJA 1998 s. 633.

¹⁵³ Prop. 1987/88:155 s. 35 och NJA 1998 s. 633.

¹⁵⁴ Prop. 1987/88:155 s. 13 och 35.

¹⁵⁵ Fahlbeck, Reinhold: *Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet – En kommentar*, s. 187.

¹⁵⁶ NJA 1998 s. 633.

¹⁵⁷ Prop. 1987/88:155 s. 36.

¹⁵⁸ Bet. 1988/89:LU30 s. 83.

utge ersättning.¹⁵⁹ Information som bevisligen härrör från brottslig verksamhet faller således utanför begreppet företagshemlighet.¹⁶⁰ Skadan skall vidare vara ägnad att uppkomma hos näringsidkaren. Skada som uppkommer såväl hos den näringsidkare där den hemliga handlingen har sitt ursprung, som hos exempelvis dennes samarbetspartners omfattas följaktligen. Även om skadan enbart drabbar den förra vid röjandet hos den senare, uppfylls rekvisitet.¹⁶¹

4.2 Minnesanteckningar

Vid förhandling mellan två parter är det mycket vanligt att parterna och/eller parternas ombud nedtecknar fakta, inställning, skiljaktigheter etc. som föreligger mellan parterna. Dessa minnesanteckningar är i hög grad viktiga om parterna sedermera skulle hamna i tvist. En partsrepresentant kan då ta fram värdefulla noteringar beträffande motpartens förlikningserbjudande och ev. erkännanden men även rent taktiska och processtrategiska överväganden såsom exempelvis i vilka olika avseenden motparten har en stark/svag position samt vilka omständigheter som bör hemlighållas för motparten. Anteckningarna kan även vara en bakgrundsgranskning av motparten avseende tidigare affärssammanhang, kontakter och tvister. Dessa minnesanteckningar är hemliga och skall inte behöva avslöjas för motparten vid händelse av rättegång. Företagsledare måste kunna lita på att deras personliga noteringar förblir personliga.¹⁶²

Om anteckningarna avser förhållande som innehavaren inte är skyldig att uttala sig om som vittne omfattas inte heller anteckningarna av editionsplikten. Handlingarna utgör ofta inte heller skriftligt bevis då nedteckningar om exempelvis processtaktiska övervägningar vanligtvis har karaktären av ett slags privat sakkunnigutlåtande och därmed är undantagen editionsplikten. Om motpartsrepresentanten gör muntliga uttalanden som dokumenteras omfattas dock dessa av både vittnes- och editionsplikten. Nedan bortses från att anteckningar inte anses vara skriftligt bevis.¹⁶³

Om inte synnerlig anledning föreligger, finns ingen skyldighet enligt RB 38:2 3 st. att förete minnesanteckningen eller annan sådan uppteckning som är avsedd uteslutande för personligt bruk. En sådan skyldighet skulle innebära ett alltför stort intrång i den enskildes rätt. Medborgare måste kunna känna sig säkra på att inte behöva lägga fram dagboks- eller

¹⁵⁹ Bet. 1988/89:LU30 s. 106.

¹⁶⁰ Fahlbeck, Reinhold: *Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet – En kommentar*, s. 190 f.

¹⁶¹ Prop. 1987/88:155 s. 35 och Fahlbeck, Reinhold: *Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet – En kommentar*, s. 188 f.

¹⁶² Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 41 och SOU 1983:52 s. 285 ff.

¹⁶³ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 41 och av samma författare *Reklamationsnämnder och försäkringsnämnder*, s. 374 ff.

minneanteckningar eller andra nedteckningar som är gjorda och avsedda enbart och uteslutande för personligt bruk. Således har lagstiftaren lämnat avgörandet till rätten huruvida editionsplikt föreligger beträffande sådana handlingar.¹⁶⁴ Motivuttalandena tyder på att partsrepresentants minnesanteckningar inte omfattas av skyddsregeln i de fall som motpartsrepresentanten eller andra företagsledare skulle önska eller anse sig ha ett behov av att få del av noteringarna. Då anteckningarna inte rör en personlig sfär eller inte är avsedda för uteslutande personligt bruk är det följaktligen rätten som gör en bedömning.¹⁶⁵

I NJA 1963 C1070 ansåg hovrätten att anteckningar från ett affärssammanträde utgjorde minnesanteckningar enligt RB 38:2 3 st. trots motpartens invändningar om att anteckningarna företetts för företagets ombud och att innehållet rörde personliga förhållanden. Innehavaren av handlingarna med anteckningarna gjorde gällande att de var mycket personliga. För ett företag som låter en företrädare upprätta anteckningar med avslöjande innehåll skulle det vara ödesdigert att de av rätten tolkas på ett sakligt affärsmässigt vis om de innehåller taktiska överväganden och analyser. Om så var fallet borde hovrätten ansett att minnesanteckningarna inte omfattas av skyddsregeln. I rättsfallet hävdas att skyddet för de handlingar av personlig karaktär inte bara avsåg handlingar som avser privatlivets förehavanden. Hovrätten menade att RB 38:2 3 st. inte berör minnesanteckningens egentliga innehåll utan endast dess syfte. Resonemanget medför att alla minnesanteckningar som upprättas med syfte att användas enbart för personligt bruk kommer att falla under lagtexten. I hovrättsfallet hävdade anteckningens innehavare att innehållet utgjorde endast en av många bevisomständigheter för bedömningen av fallet. Rimligtvis omfattar således lagtextens skydd sakligt och opersonligt utformade minnesanteckningar, måhända från ett affärssammanträde men avsedda enbart för ett fåtal företagsledares personliga bruk såsom framtida ekonomiska- och processtaktiska överväganden.¹⁶⁶ När frågan huruvida synnerliga skäl att förete handlingarna uppkom använde sig hovrätten av en proportionalitetsbedömning mellan den enskildes värde av skydd för personliga förhållanden mot rättsskipningens krav på fullständig utredning. Å ena sidan la hovrätten vikt vid att anteckningarna gällde händelseförloppet vid ett affärssammanträde, att motpartens ombud hade fått ta del av anteckningarna och att ett editionsföreläggande endast skulle avse ett utdrag ur den aktuella dagboken. Domstolen ansåg att det berättigade skyddet för personliga förhållanden inte i väsentlig del skulle åsidosättas vid företeende av anteckningarna. Å andra sidan ansåg rätten att det var av vikt för utredningen om vad som förekom vid affärssammanträdet blev så fullständigt klargjort som möjligt. Vidare hänvisade hovrätten till motivuttalandet¹⁶⁷ om att den part som påstår att han grundar sina uppgifter

¹⁶⁴ SOU 1938:44 s. 414.

¹⁶⁵ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 41.

¹⁶⁶ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 42.

¹⁶⁷ SOU 1938:44 s. 414.

om ett visst faktum som finns nedtecknat i dennes minnesanteckningar, så bör han vara skyldig att om motpart så begär förete dessa anteckningar. Hovrätten ansåg till följd därav att synnerlig anledning förelåg och editionsplikt ålås. HD meddelade ej prövningstillstånd.¹⁶⁸

Heuman resonerar kring fallets utgång och domstolens tolkning av RB 38:2 3 st, vilken verkar något egendomlig. Motparten ansåg att anteckningarna från sammanträdet var av den typ som omfattas av skyddsregeln, en extensiv tolkning som grundar sig på hänsynstaganden till en enskilds krav på skydd för personliga förhållanden. Denna tolkning åsidosätts senare av domstolens slutsatser kring prövningen av huruvida synnerliga skäl föreligger, således en restriktiv tolkning. Hovrätten anser att även rättsskipningens intresse behöver beaktas och verkar därmed mena att anteckningsinnehavaren inte har haft något speciellt starkt personligt behov på att affärsanteckningarna förblev hemliga. Likaledes verkar detta skyddsanspråk ha minskat för innehavaren då anteckningarna företeddes för ombudet, även om detta skedde enligt RB 8:4 om advokats tystnadsplikt. Domstolen verkar således tycka att anteckningarna inte spelade så stor roll eller var så skyddsvärda för innehavaren, även om ett offentliggörande tydligt skulle åsidosätta och inskränka skyddet för personliga förhållanden.¹⁶⁹

Jag delar Heumans åsikt att rätten på ett obefogat sätt inskränkt skyddet för personliga förhållanden. Innan någon form av bevisning lämnats skulle rätten till följd av ovanstående kunna ålägga part editionsplikt så fort part har uttalat fakta som han hänför till minnesanteckningar. Om part själv vill åberopa minnesanteckningar som bevis bör rätten endast tillmäta den omständigheten bevisverkan. Part bör inte nödgas avslöja anteckningar om personliga övervägande och tankar som kan ha sammanblandats med fakta. Skillnad borde föreligga och därmed ge utrymme för editionsföreläggande om anteckningarna enbart omfattar några kortfattade meningar som enligt parten inte innehåller några personliga värderingar eller kommentarer. Rätten skulle då kunna nyttja sig av transumttekniken.¹⁷⁰

Då part själv vill åberopa valda delar av dagboksanteckningar och därmed har möjlighet att sålla bort ofördelaktigheter skulle kunna tyckas att synnerliga skäl föreligger för editionsplikt avseende även övriga anteckningar.¹⁷¹ Ett fall, NJA 1975 s. 693, belyser spörsmålet något. I fallet hade modern i ett faderskapsmål åberopat utdrag ur sin dagbok till stöd för att samlag med svaranden ägt rum vid viss tidpunkt. HD ogillade svarandens editionsyrkande om att hela dagboken skulle utges med motiveringen att i övriga delar av dagboken kunde finnas anteckningar om

¹⁶⁸ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 42.

¹⁶⁹ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 42 f.

¹⁷⁰ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 42 f. Jfr. Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, s. 176.

¹⁷¹ Heuman, Lars: *Advokaten 1986*, s. 46 vid not 25.

att modern haft samlag med andra som svaranden sagt sig misstänka. Modern hördes under sanningsförsäkran och förnekade så samlag med annan än svaranden under konceptionstiden. HD fann att svarandens misstankar eller vad som annars förekommit inte grundade sådant stöd för svarandens yrkande att synnerlig anledning för att förete hela dagboken förelåg. Den editionssökande måste således på förhand göra sin materiella grund sannolik för att skyddet för motpartens personliga rättssfären skall upphöra. Editionsyrkandet ogillades i fallet trots att sökandens motpart själv valt ut delar av dagboken som hon ansåg kunde företes i och med att de åberopades som skriftligt bevis av henne. Här vägde således skyddet för de personliga förhållandena tyngre än den editionssökandes och rättsskipningens krav på en fullgod utredning. Lagmotivet torde därmed tolkas att den som påstår att han grundar sina uppgifter på minnesanteckningar är editionsskyldig. Den som däremot inte hänvisar till eller stödjer sig på anteckningarna utan hänför sin talan på muntlig bevisning av vad som sagts då nedtecknandet gjordes inte torde vara skyldig att utge anteckningarna. Part kan på detta sätt välja mellan att förete anteckningarna och därmed ge påstådd omständighet ett förhöjt bevisvärde eller att enbart åberopa muntliga uppgifter som ofta har ett något lägre bevisvärde.¹⁷²

¹⁷² Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 43 f.

5 Editionsplikens moment 22

Första rekvisitet för editionsplikten, identifikationskravet, är essentiellt för den editionssökande. Parten måste försöka ange vilka handlingar som han vill utfå. Kravet är högt ställt då part sällan eller aldrig har någon direkt insyn varken i motpartens affärsförhållanden eller känner till vilka förhållanden eller vad som överhuvudtaget är dokumenterat. Stöttestenen för den editionssökande blir att han ofta inte kan identifiera de relevanta handlingarna eller ange dess innehåll och därigenom inte heller övertyga rätten om att handlingarna har bevisbetydelse. Editionssökande hamnar i ett moment 22. För att få tillgång till de hemliga skriftliga handlingarna måste han ha kännedom om de hemliga skriftliga handlingarnas innehåll.

5.1 Editionsförhörets roll

Här utgör editionsförhöret i sort sett sökandens enda chans att få en lösning på problemet. Editionsförhöret syftar till att sökanden skall kunna identifiera handlingarna utan även för att kunna utreda dessa handlingars egentliga bevisbetydelse samt för att klarlägga vem som *de facto* innehar handlingarna och mot vem ett editionsyrkande slutligen skall riktas. På detta vis åstadkommer sökanden med rättens hjälp att motparten tvångsvis måste besvara frågor angående ifrågavarande handlingars allmänna innehåll så att identifikationskravet uppfylls. Närmare frågor angående innehållet kan dock inte krävas att förhörspersonen svara på.¹⁷³

Editionsförhöret medför dock att sökanden återigen hamnar i ett slags moment 22. Då frågorna enbart får avse handlingarnas allmänna karaktär ger ofta förhörspersonen undvikande svar eller att han helt enkelt inte kan minnas om handlingarna finns eller vad det efterfrågade innehållet är. Varken sökanden, sökandens ombud eller rätten har någon realistisk möjlighet att kontrollera om något har förtigits. Sökanden är således tillbaka på ruta ett. Rätten kan dock hjälpa sökanden genom att be förhörspersonen att friska upp sitt minne men inte heller detta har någon egentligen effektivitet, eftersom enligt RB 36:8 inte kan krävas att förhörspersonen lägger ner ett omfattande förberedelsearbete på att exempelvis gå igenom stora dokumentmängder under några dagar. Att uppliva kunskaperna får inte medföra någon avsevärd olägenhet för förhörspersonen, vilket orsakar att en starkt lojal förhörsperson medvetet kan välja att hålla sig okunnig om efterfrågade handlingar. Editionssökanden kan även få svårt att ställa frågor under förhöret på ett ändamålsenligt sätt. Om exempelvis sökandens ombud frågar förhörspersonen om förevarande bolag besitter handlingar som avser en viss affärstransaktion kan han säga att så inte är fallet även om han vet att ett dotterbolag innehar sådana handlingar. Likaledes kan frågor avseende

¹⁷³ Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del 1*, JT 1989-90, s. 16 och av samma författare *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 449.

affärstransaktioner besvaras nekade även om affärstransaktioner av annan, men liknande, art förekommit. På detta sätt förtiger förhörspersonen inte sanningen utan ombudet har helt enkelt ställt för snäva, oändamålsenliga frågor.¹⁷⁴

5.2 Editionsplikt och yrkeshemligheter

Beträffande yrkeshemligheter blir förhållandet omvänt. Part eller tredje man är inte skyldiga enligt lag att utlämna handlingar som rör yrkeshemligheter. Om rätten finner vid en proportionalitetsbedömning att det föreligger synnerliga skäl kan dock handlingarna få utlämnas, RB 38:2 och 36:6. Å ena sidan medför bedömningen att ett editionsyrkande inte kan ogillas enbart till följd av ett precist påstående om att handlingen innehåller yrkeshemligheter. Å andra sidan undgår innehavaren av handlingen inte heller skyldighet att lämna ut handlingen även om han har vägrat att utförligt beskriva företagshemligheten. Sålunda hamnar sökandens motpart i en moment 22 situation. Motparten kan endast befrias från skyldigheten att avslöja en yrkeshemlighet om han ingående beskriver hemligheten för rätten och sökanden. Förloppet vore förödande då parterna ofta är konkurrerande företag med stort intresse av att få kännedom om varandras förehavanden. För att undvika denna problematik torde det räcka med att motparten beskriver yrkeshemligheterna i handlingarna i allmänna ordalag. För att ytterligare komplicera situationen har rätten att ta hänsyn till rekvisiten avseende vad som är att betrakta som yrkeshemlighet. Lagstiftaren har formulerat flerfallet rekvisit för att kriteriet ”yrkeshemlighet” blir uppfyllt, varav ett sk. negativt rekvisit som medför att vid vissa förhållanden skall information/kunskap *inte* betraktas som yrkeshemlighet. Se vidare nedan.¹⁷⁵

5.2.1 Krav för yrkeshemligheter

Som ovan berörs¹⁷⁶ överensstämmer begreppen företagshemlighet och yrkeshemlighet i allt väsentligt.¹⁷⁷ Definitionen av yrkeshemlighet avser information om affärs- eller driftförhållanden i en näringsidkares rörelse som näringsidkaren håller hemlig och vars röjande är ägnat att medföra skada för näringsidkaren i konkurrenshänseende. Således måste informationen finnas i näringsidkarens rörelse det vill säga personlig kunskap hos näringsidkaren eller hos näringsidkarens anställd skyddas inte. Vidare skall informationen vara både subjektivt och objektivt hemlig. Subjektivt i betydelsen att näringsidkaren medvetet håller informationen hemlig och objektivt sett att han har säkerhetsrutiner i form av exempelvis hemligstämpling, inlåsning eller besöksförbud som medför att det är uppenbart för de anställda att informationen är och skall hållas hemlig.

¹⁷⁴ Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 449.

¹⁷⁵ Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 449 f.

¹⁷⁶ Se avsnitt 4.1.1.

¹⁷⁷ NJA 1995 s. 347.

Personkretsen som har kännedom om det hemliga blir således begränsad. Det negativa rekvisitet inträder när frågan om skada i konkurrenshänseende tas upp. Skyddet för yrkeshemligheter gäller inte för en icke rättsenlig skada, förslagsvis när någon avslöjar sådana förhållanden i affärsrörelsen som ur samhällssynpunkt framstår som oacceptabla till följd av att de innebär åsidosättande av lagstiftning som är avsedd att skydda liv och hälsa. Som följd av detta omfattas kunskap om särskilt drastiska situationer och särskilt allvarliga missförhållanden hos näringsidkaren inte av begreppet företagshemlighet.¹⁷⁸

5.2.1.1 NJA 1995 s. 347

För att belysa problematiken kring editionsplikten och skyddet för yrkeshemligheter skall NJA 1995 s. 347 återges.

MA och medparter hade i brottmål dömts bland annat för bedrägeri medelst urkundsförfalskning. Domarna hade vunnit laga kraft. Brotten hade begåtts främst mot Sparbanken som genom vilseledande falska uttags- och ID-handlingar vid ett antal tillfällen gjort utbetalningar av en sammanlagd summa på 1,3 miljoner kronor. Banken yrkade i brottmålet skadestånd vilket avskildes för handläggning i tvistemål enligt RB 22:1. MA och medparter yrkade i tvistemålet att Sparbanken skulle föreläggas att förete de skriftliga instruktioner som banken använde angående banktjänstemännens skyldighet att kontrollera ID-handlingar vid utlämnandet av kontanter m.m. MA och motparter hävdade att handlingarna ansågs ha betydelse för frågan huruvida banken genom brister i legitimationkontrollen skulle anses som medvållande till den skada för vilken ersättning yrkades. Svarandena ansåg att det var av betydelse för jämkningsbedömningen på vilket sätt och hur mycket banktjänstemännen avvikit från instruktionerna och de aktsamhetskrav som föreskrivs. Sparbanken gjorde i sin tur gällande att de efterfrågade instruktionerna inte skulle kunna ha någon bevisbetydelse. Tingsrätten och hovrätten dömde till Sparbankens fördel och frågan meddelades inte prövningstillstånd i HD. Banken hävdade även att instruktionerna innehöll sådan yrkeshemlighet som är undantagen editionsplikten. Vidare hävdade Sparbanken att ett röjande av instruktionerna skulle medföra en risk för ytterligare förluster för banken genom obehöriga uttag samt att offentliggörandet skulle föranleda banken att göra en kostsam omarbetning av föreskrifterna. MA och medparter hävdade att handlingarna säkerligen hade ett värde som säkerhetsföreskrifter men att de helt saknade ekonomiskt värde och att de därmed inte medförde någon konkurrensfördel för banken eftersom liknande föreskrifter förekommer hos alla övriga banker. Denna fråga upptogs av HD som började med att fastslå att begreppet företagshemlighet i allt väsentligt överensstämmer med begreppet yrkeshemlighet. HD anförde sedan;

¹⁷⁸ Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 450 och Fahlbeck, Reinhold: *Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet – En kommentar*, s. 72 f. och 182 ff.

”I det aktuella fallet är ostridigt att Sparbanken vill hålla instruktionerna hemliga. Ändamålet med instruktionerna är, såvitt kan bedömas, att ge Sparbankens personal föreskrifter för kontroll av att obehöriga uttag inte äger rum. Det måste vara ett väsentligt intresse för banken att sådana uttag förhindras i största möjliga utsträckning. Att föreskrifter med sådan inriktning inverkar på bankens förutsättningar att hävda sig på marknaden och att de därmed har ett ekonomiskt värde för banken kan inte gärna sättas ifråga. Bankkunderna föredrar rimligen den bank som erbjuder den största tryggheten mot obehöriga kontouttag. Mot denna bakgrund har banken ett befogat intresse av att instruktionerna – även om deras innehåll må vara känt för vissa utomstående och andra bankers föreskrifter kan ha ett i många avseenden likartat innehåll – inte uppenbaras. Instruktionerna får således anses utgöra en företagshemlighet för banken.

Frågan om Sparbankens skadeståndsyrkanden skall jämkas på grund av medvållande torde vara beroende av flera skilda omständigheter. Instruktionernas innehåll får i sammanhanget anses vara av begränsad betydelse. Vid en avvägning mot bankens intresse av att inte behöva röja innehållet kan de omständigheter som Marcus A och medparter återopat inte anses innefatta synnerlig anledning för ett bifall till editionsyrkandet.”

HD utvecklar inte sedan vidare varför ekonomisk skada skulle kunna uppstå för banken. Det finns dock flera tänkbara möjligheter som skulle kunna leda till att banken *de facto* skadades ekonomiskt. En möjlighet är att instruktionerna kan tänkas vara fullt skyddade ur säkerhetssynpunkt och väl utvecklade så att de anses vara överlägsna andra bankers föreskrifter. Om andra banker skulle få kännedom och tillgång till dessa föreskrifter, skulle de därmed avsevärt kunna förbättra sina egna föreskrifter. Således skulle röjandet av föreskrifterna medföra skada i konkurrenshänseende även om de andra bankerna inte skulle få ökat antal kunder och därmed större marknadsandel. En jämförelse kan göras med industrin där en hemlig tillverkningsprocess blir känd för konkurrenterna så de får möjlighet att rekonstruera och effektivisera sin tillverkning, vilket medför att en otvivelaktig yrkeshemlighet då avslöjas. Följaktligen torde det vara tillräckligt att bankens föreskrifter i något avseende är överlägsna en annan banks. Om instruktionerna i övrigt är i stort sätt likalydande föreligger ändå en yrkeshemlighet. Sålunda kan kunskap anses utgöra yrkeshemlighet även om den finns hos konkurrenter. Huruvida föreskrifterna enbart delvis var att anse som företagshemligheter berördes inte av HD.¹⁷⁹

För det andra kan tänkas att bankens föreskrifter till sitt reella innehåll inte avvek från andra bankers. Avvikelserna i föreskrifterna kan vara av endast språklig art eller helt enkelt sakna betydelse ur säkerhets- och effektivitetssynpunkt. Om sådana föreskrifter skulle avslöjas kunde andra banker bli varse likheten och inte finna det nödvändigt att ändra i sina föreskrifter. Bankkunderna skulle stanna kvar hos sin bank och ingen förlust av kunder till andra konkurrerande banker skulle uppstå. Om en viss kunskap eller information som hålls hemlig men som finns hos samtliga konkurrenter utgör inte den kunskapen eller informationen någon yrkeshemlighet. För att kunna göra det sannolikt att föreskrifterna inte avser en företagshemlighet måste editionsökanden få kännedom om att föreskrifterna i alla hänseenden överensstämmer med konkurrenternas. Vanligtvis lämnar nog inte konkurrenterna ut sina föreskrifter vilket gör det

¹⁷⁹ Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 452.

mycket svårt för sökanden att göra det antagligt att allas föreskrifter är samma. Editionssökanden måste försöka bevisa att så är fallet om motparten i tvisten inte kan vitsorda att konkurrenternas instruktioner bygger på samma kunskaper. I NJA 1995 s. 347 ansåg HD att det rörde sig om en yrkeshemlighet trots att ”andra bankers föreskrifter kan ha ett i många avseenden likartat innehåll”. Om en bank är helt ensam om att ha infört en viss föreskrift, rör det sig om en yrkeshemlighet. Likaledes om någon av konkurrentbankerna saknar en föreskrift som finns i den som begärs utlämnad. Om hemliga föreskrifter skulle avslöjas för allmänheten utgör de inte någon företagshemlighet som röjs eftersom avslöjandet inte är ägnat att medföra konkurrensskada.¹⁸⁰

En tredje tänkbar möjlighet är att föreskrifterna helt enkelt är för otillräckliga. Kanske återger de inte den allmänna aktsamheten som banktjänstemännen borde följa vid legitimationskontroll. Offentliggörande av sådana föreskrifter skulle tydligt visa att inom banken råder allvarliga missförhållanden som ledningen inte insett eller förebyggt för att förhindra, exempelvis obehöriga uttag. Om bristerna är för stora kan inte föreskrifterna utgöra någon yrkeshemlighet, åtminstone inte i de delar de är bristfälliga. Det spelar då inte heller någon roll om banken skulle förlora stora marknadsandelar om bristerna blev kända utan banken torde istället bli tvungen att utlämna sådana föreskrifter som inte ens uppfyller de mest grundläggande säkerhetskraven. Om föreskrifterna blir kritiserade enbart till följd av en underlägsenhet gentemot konkurrenterna kan dessa knappast avse ”allvarliga missförhållanden” och omfattas därmed även av skyddet för yrkeshemligheter. Problematiken baseras dock på det faktum att alla dessa tänkbara möjligheter knappast är tänkbart för varken den editionssökande eller för domstolen att bedöma utan att få tillgång till föreskrifterna. Sökanden kan inte räkna med att motpart bidrar självmant utan att enbart kanske ger en redogörelse för just de förhållanden som gör kunskapen och informationen till en yrkeshemlighet. Återigen skapas en moment 22 situation.¹⁸¹

Instruktionerna kan för det fjärde vara tryggade ur säkerhets synpunkt men ett offentliggörande skulle visa att gällande föreskrifter inte har följts av banktjänstemännen. Ett sådant avslöjande skulle garanterat leda till en förlust av marknadsandelar för banken. Kanske har bankpersonalen struntat i föreskrifterna till följd av tidspress, dålig utbildning eller för dålig övervakning och kontroll av personalen. Sådana föreskrifter torde å ena sidan utgöra yrkeshemlighet då även om de inte efterlevs ha de ett ekonomiskt värde och medför skador i konkurrenshänseende. Å andra sidan kan hävdas att ett röjande av föreskrifter som inte efterlevs avslöjar sådana allvarliga icke-skyddsvärda missförhållanden att de inte utgör någon företagshemlighet. En gränsdragning kan här göras mellan skyddsvärda

¹⁸⁰ Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 452 f.

¹⁸¹ Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 453.

föreskrifter som beskriver missförhållanden och icke-skyddsvärda föreskrifter som medför att allvarliga missförhållanden upptäcks.¹⁸²

I NJA 1995 s. 347 borde ha klargjorts vilken situation som förelåg eftersom skyddet för yrkeshemligheter är beroende av en grundligare utredning av föreskrifternas innehåll. Sparbanken hävdade att ett offentliggörande skulle skapa en risk för ytterligare förluster genom flera obehöriga uttag. Samhället måste dock ställa höga krav på bankens säkerhetssystem. I beaktandet måste därför frågan ställas om ett säkerhetssystem som inte uppfyller grundläggande krav på att obehöriga inte skall kunna göra otillåtna uttag är skyddsvärt. Frågan skall dock inte varken lösas eller besvaras inom ramen för editionsreglerna, utan är en helt egen angelägenhet som bankerna för finna lösningen på. Bankens uttalande kan dock ge den editionssökande anledning att kunna avgöra hur stora bristerna egentligen är. Editionssökanden nalkas ett läge där han absolut måste få kännedom om den ifrågasavarande yrkeshemligheten för att han skall kunna göra det antagligt att det inte rör sig om en yrkeshemlighet. Situationen är återigen ett moment 22 läge för den editionssökande.¹⁸³

5.3 Lösning av moment 22 problematiken?

Heuman har som lösningsförslag för moment 22 problematiken den amerikanske modellen med sk. *protective orders*. Rätten kan då besluta att editionssökandens ombud, men inte sökanden själv eller hans bolagsjurist, får ta del av de aktuella skriftliga handlingarna under en straffsanktionerad tystnadsplikt. Domstolen kan därtill besluta att vid komplicerade förhållanden får även en expert, utsedd av rätten eller sökandens ombud, ta del av de hemliga dokumenten. Ibland förbjuder domstolen affärsmässig användning av den konfidentiella informationen, ibland även med tillägget att förbundet enbart gäller då sökanden förlorar målet. Vanligast förekommande är dock att endast rätten själv får ta del av handlingarna.¹⁸⁴

I Sverige är undanhållandet av bevismaterial på detta sätt en kontroversiell tanke. Det vore i stort sett oacceptabelt att part och parts ombud skulle sakna möjligheten att bedöma frågor om behovet av motbevisning och argumentation, något som är möjligt att ifrågasätta enligt Europakonventionens artikel 6. Rätten skulle inte längre kunna ta hänsyn till de högt ställda objektivitetskraven. Enligt RB 35:6 får domstolen inte heller *ex officio* vidta åtgärder för motbevisning i form av vittnesförhör eller skriftlig bevisning i dispositiva tvistemål. Rätten skulle inte heller kunna godta att enbart parts ombud, inte heller parten själv eller hans ställföreträdare, fick ta del av yrkeshemligheten som åberopats som bevis i

¹⁸² Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 453 f.

¹⁸³ Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 454.

¹⁸⁴ Wright, Miller and Marcus; *Federal Practise and Procedure*, vol. 8, Section 2001 to 2100, s. 538 och 566 f, från Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 454. Jfr. även SOU 1984:54, s. 110 f.

målet vid den materiella bedömningen. Den kontradiktoriska förfarande principen får inte åsidosättas i förhållande till parten. Till detta kommer den goda advokatseden som medför att ombud är skyldig att vara uppriktig mot sin klient. Möjligtvis skulle kunna tänkas att enbart rätten fick ta del av den hemliga informationen under tystnadsplikt enbart vad gäller bedömningen av den processuella frågan om editionsyrkandet skall bifallas. Rätten skulle då utan tillgång till fullständig argumentation från den editionssökandes sida kunna avgöra huruvida handlingarna innehöll något som kunde betecknas som företagshemlighet eller om handlingarna hade så stor betydelse för målets utgång att det *de facto* föreligger synnerliga skäl för att bifalla ett editionsyrkande. Detta förfarande skulle kunna likställas med telefonavlyssning.¹⁸⁵

Rätten skulle även kunna anlita en oberoende expert för att gå igenom handlingarna och avge ett yttrande som sedan skulle hjälpa domstolen att avgöra frågor angående editionsyrkanden exempelvis om handlingarna har någon bevisbetydelse eller innehåller yrkeshemligheter. Den kontradiktoriska förfarandepincipen upprätthålls därmed inte vid den rent processuella prövningen av en fråga men väl vid den materiella bedömningen. Avslås ett editionsyrkande uppkommer inte någon fråga beträffande kommunikering av det skriftliga material som har efterfrågats. Om rätten däremot utfärdar ett editionsföreläggande skall den editionssökande ges tillfälle att få ta del av den skriftliga bevisningen. Därefter skall bägge parter före målets avgörande få yttra sig över den bevisning som den editionssökande väljer att åberopa. På detta sätt undviker både parter och domstol de ofta mycket komplicerade, tids- och arbetskrävande editionsförhören.

¹⁸⁵ Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995-96, s. 455 och SOU 1984:54 s. 60 och 143 ff.

6 Konklusioner

Dagens samhälle ställer allt högre krav på professionalisering och effektivitet vilket skapar en hårdare marknad och ökad konkurrens. Flera monopol har lättats upp och den som ligger främst vad avser information och kunskap vinner den största marknadsandelen. Klimatet har medfört att företag idag mer och mer väljer att skydda sin know-how genom att hemlighålla rutiner, produktions- och distributionsformer för att kunna vara konkurrenskraftiga och öka sin vinst. Med detta följer en effektiv, sund och på lika villkor baserad konkurrens inom svenskt näringsliv. Dock skapar konkurrensen inte sällan kommersiella tvister mellan företag som båda vill vara marknadsledande. Företagen måste i tvisten ha en övertygande processföring och naturligtvis försöka gå vinnande ur tvisten samtidigt som de fortfarande måste kunna ha en realistisk möjlighet att skydda sina företagshemligheter.

För alla former av tvistlösning är bevisning av största vikt. I kommersiella tvister har den skriftliga bevisningen en särskilt central roll. Att få ta del av motparts bevisrelevanta handlingar i form av avtal, korrespondens eller annan dokumentation kan vara avgörande för att bedöma om rättegång överhuvudtaget skall inledas, för att kunna skapa en effektiv processtaktik och för att sedermera utforma ev. yrkanden och grunder. Editionsplikten ger här vid handen en möjlighet att utfå handlingar från motpart för att kunna få en förutsättning för att göra dessa överväganden. Editionsplikten i svensk rätt är tämligen långtgående i sina gränser och följer av den grundläggande principen om att en person är skyldig att utge handlingar som innehåller upplysningar om sådant som han är skyldig att uttala sig om vid vittnesförhör eller förhör under sanningsförsäkran. Följaktligen sammanfaller editionsplikten och vittnesplikten, jfr. RB 38:7 med 36:25. Huvudregeln innebär att då det åvilar en person att avge muntlig utsaga skall denna person även vara skyldig att utge skriftlig handling av bevisrelevant karaktär, vilken benämns den processuella editionsplikten RB 38:2. Undantagen från editionsplikten gäller generellt yrkeshemligheter och minnesanteckningar, men om synnerlig anledning finns kan även handlingar av denna karaktär komma att omfattas. Parts och tredje mans intresse av att hålla interna affärsförhållanden hemliga får stå tillbaka för motparts intresse att utfå handlingar i syfte att kunna styrka sin talan. Kraven som uppställs för den processuella editionsplikten är genom en rad avgöranden i praxis omtvistade. Inget av kraven framgår på ett tydligt sätt av lagen. Beträffande identifikationskravet uppstår direkt problem för editionssökande part då denne oftast inte vet när handlingen upprättades, namnet på handlingen eller exakt vilken/vilka handlingar som han önskar utfå, jfr. NJA 1998 s. 590 I & II. Svårigheten med identifieringskravet har några olika eventuella lösningar. En möjlighet är att domstolen skulle kunna tillåta vagt identifierade enstaka handlingar. Problemet som uppstår här är att den som utsätts för ett vagt utformat editionsföreläggande inte kan vara säker på vad som egentligen har ålagt honom. En annan tänkbar lösning på identifierings

problemet är att hålla förhör under straffansvar, något som trots undantagen från avläggande av ed, torde vara den bästa och smidigaste lösningen. Klart är dock att identifieringskravet visar att en särskilt långtgående preciseringskyldighet inte åvilar den som inte har varken insyn eller kunskap i motpartens förhållanden, men att det som kan krävas är att han gör vad han kan för att identifiera de handlingar som han önskar utfå.

Den materiella editionsplikten i RB 38:3 är avhängig den materiella rättens regler och har enbart en självständig betydelse då process har inletts och något av undantagen för den processuella editionsplikten har tillämpats. Om en tvist har dragits inför domstol bifalls endast ett editionsyrkande om parternas processuella intresse kräver det, vilket medför att editionsyrkandet kan prövas enligt RB 38:2. På denna punkt har lagstiftaren inte ifrågasatt att den processuella och materiella editionsplikten sammanfaller. När en part har en civilrättslig rätt att utfå en viss handling, exempelvis att återfå skuldebrevet från borgenären, så kan han självfallet även kräva att denna skall utges under processens gång. På detta sätt påverkas inte den materiella editionsplikten. Härmed kommer inte heller den materiella editionsplikten att omfattas av de krav och kriterier, på exempelvis identifikation, som uppställs för den processuella editionsplikten.

Härjämte har lagstiftaren inte stadgat om några särskilda ansökningsrutiner beträffande edition. Så snart handlingarna anses vara identifierade, kan ett yrkande om edition således läggas fram till domstolen. Endast i RB 38:5 framkommer att själva det slutliga editionsföreläggandet skall innehålla uppgifter om *var* och *hur* handlingen skall tillhandahållas. Att lagstiftaren använt bestämd form på handlingen torde dock innebära att skyldigheten att förete den måste medföra en ytterligare indikation på ett, i varje fall, visst föreliggande krav på identifiering av handlingen. Att part på detta sätt kan vinna bifall grundat på enbart vaga yrkanden och grunder är anmärkningsvärt. Varken den editionssökande eller motpart kan vara säkra på vad som föreskrivs dem med tanke på det lågt ställda identifieringskravet. Skyldigheter respektive rättigheter är oklara för såväl editionssökanden som svaranden. Som vägledning kan hänvisas till RB 42:2 att yrkande skall vara bestämt. Hänsyn måste tas till sökandens intresse av att få åtnjuta sin rätt likaledes som motparts intresse av att åtnjuta sin. Editionsplikt torde inte kunna föreligga om den editionssökandes enda syfte är att med hjälp av handlingarna kunna utforma och precisera sina yrkanden och grunder. Inte heller torde editionsplikt föreligga om syftet är att leta upp helt okända men förvisso bevisrelevanta handlingar eller för att på ett lättare sätt kunna överblicka komplicerade saksammanhang för att kunna göra bättre taktiska överväganden.

Editionsplikten får inte gröpas ur och göras relativ genom att man i praxis utvecklar begränsningar som saknar stöd i lagregleringen. Samhället kan inte ha någon fördel av att låta rättsskipningsintresset träda tillbaka för att andra intressen i högre grad anses vara värt mer. Securitasfallet NJA 1998 s. 829 innehåller en principiellt diskutabel nyskapelse som innebär att editionsplikten blir mer eller mindre villkorad och beroende av utfallet av en

intresseavvägning. HD hävdade att det inte framgår av ordalydelsen av RB 38:2 att det skall ske en avvägning mellan utsikterna till vad den editionssökande önskar bevisa och motpartens intresse av att inte vara tvungen att lämna ut en efterfrågad handling. HD hänvisar till NJA 1977 s. 254, Restaurangbolagsfallet, vilket är det enda fallet som tyder på att en proportionalitetsbedömning gjorts i tidigare praxis utan lagstöd. Att HD refererar jämförelsevis kan tyda på att den anser att fallet inte utgjorde något egentligt belägg för att bedömningen av editionsyrkandena varit beroende av utfallet i intresseavvägningen.

Det som står att vinna i bevishänseende synes ofta ringa med tanke på omfattningen av det arbete som måste läggas ner på att ta fram informationen. Visserligen skall sökanden ersätta informationsinnehavaren dennes kostnader för att ta fram det efterfrågade materialet men innehavaren kan dock hävda att utforskningsarbetet kommer att störa hela affärsverksamheten, vilket är svårersatt. Motpart kan göra invändningar om att arbetet med att ta fram informationen skulle helt enkelt ta för lång tid och att själva tvistlösningen i sig därmed skulle ta allt för lång tid. Denna invändning är dock helt ogrundad, då parts rätt att få utföra talan och skaffa erforderlig bevisning inte får tidsmässigt begränsas av varken motpart eller domstol. Rättegången kan därmed ta lång tid och vinsten av att informationen lämnas ut kan gå förlorad till följd därav. Rättssäkerhetsintresset har dock företrädare framför önskemål om en skyndsam prövning. Prövningen av editionsyrkanden försvåras även ofta härav och informationsinnehavaren ges möjligheter att komplicera och dra ut på domstolarnas bedömningar att en resurssvag sökande riskerar att få ge upp sina ansträngningar. Avvägningsbedömningen är oklar både vad beträffar vad som skall innefattas och vad som anses vara av vikt. HD har inte lyckats skapa någon ökad klarhet utan snarare minskat förutsebarheten och öppnat upp för underrätterna att fritt bedöma. Regleringen som till stor del från början byggde på legalitetsprincipen har i betydande avseenden ändrats till att numera vila på delegationsprincipen, där domares värderingar får en avgörande roll. Förändringen kommer kanske att på sikt leda till en ökad illvilja att frivilligt lämna ut handlingar.

Identifieringen måste därtill vara så tydlig och noga genomförd att de ålagda kan förstå vilka handlingar han måste utlämna. Om inte part ens ungefärligen kan ange vilka handlingar han önskar skall företes, kan editionsförhör hållas med motparten och med vittnen i syfte att få dem att berätta vilka konkreta dokument som skulle ha bevisbetydelse, RB 38:4. Förhöret syftar till att dels identifiera handlingar, utreda vem som besitter dem samt för att utröna om de kan anses ha någon bevisbetydelse. Förhörspersonen kan som hjälp åläggas av rätten att på förhand, innan själva förhöret ägt rum, studera arkiverade dokument eller att uppliva minnet för att sedan vid förhöret kunna beskriva de bevisrelevanta handlingarna. Åläggandet får dock inte medföra någon avsevärd olägenhet för förhörspersonen. Någon direkt detaljerad beskrivning av handlingarna blir det därför inte fråga om. Även andra problem till följd av editionsförhör kan uppstå. Det står förhörspersonen fritt att ge undanlidande svar och kanske

har han ”glömt” relevanta förhållanden till följd av att ett föreläggande om att uppliva sina kunskaper inte får innebära någon avsevärd olägenhet. Följden blir att förhörspersoner som känner stark lojalitet mot den editionsökandens part kan i viss mån välja att hålla sig okunniga om handlingar som kan komma att efterfrågas. Sökanden kan även som direkt följd av identifikationskravet och förhörspersonens svar ha mycket svårt att ställa frågor på ett ändamålsenligt sätt. Problemen har medfört att editionsförhörs institutet framstår som tämligen tvivelaktig och inte minst problematiskt att genomföra på ett adekvat sätt.

Editionsförhöret är dock även tänkt att användas som hjälpmedel för att klarlägga huruvida editionsföreläggande skall meddelas för handlingar som innefattar yrkeshemligheter eller minnesanteckningar. Parts och tredje mans intresse av att hemlighålla interna hemliga handlingar tillgodoses till viss del av att domstolarna formulerar vissa rent rättstekniska krav såsom de krav som uppkommit avseende editionsplikten. Särskilt identifikationskravet och den bevisrättsliga relevansen förorsakar problem vid kommersiella tvister där handlingar som innehåller yrkeshemligheter och minnesanteckningar är intressanta att utfå. Identifikations- och relevanskraven framstår som utförbara då motparts affärsförhållanden i stort sett alltid är okända. Editionssökande måste för att kunna få tillgång till de hemliga handlingarna, på ett nästintill fiktivt sätt, kunna beskriva och känna till dessa hemliga handlingar. Editionssökanden hamnar i en moment 22 situation och är mer eller mindre låst att inte kunna fortsätta processen. Ett första lösningsalternativ är just editionsförhöret. Om svårigheterna med editionsförhöret bortses ifrån kvarstår dock andra dilemma. Även i denna situation hamnar nämligen motparten i en moment 22 situation. Om han skulle vara nödgad till att i detalj berätta om alla handlingars nedtecknade företagshemligheter vid ett förhör, för att undkomma skyldigheten att behöva lämna ut dem, skulle de med all säkerhet inte längre anses vara företagshemligheter längre. Problemet är såväl rent lagtekniskt som sakligt mycket svårlöst. För att inte röja yrkeshemligheten torde det vara tillräckligt att förhörspersonen enbart i allmänna ordalag beskriver den. Dock kompliceras problemet ytterligare av de krav som uppställs för att en yrkeshemlighet skall anses föreligga. Gränsdragningsproblematik mellan yrkeshemlighet och annan yrkesspecifik kunskap föreligger särskilt vad avser kravet på skada i konkurrenshänseende. Samhället kan inte räkna med att sökandens motpart självmant skall avslöja exempelvis olika missförhållanden i sin verksamhet som kan innebära att informationen inte längre är att anse som yrkeshemligheter. Kännedom om yrkeshemligheten måste erhållas för att sökanden skall kunna ha en möjlighet att visa att det inte rör sig om en yrkeshemlighet, men en ingående beskrivning av hemligheten kan inte krävas av motparten.

En tänkbar lösning på problemet skulle kunna vara att rätten ensam skulle få tillgång till och därefter bedöma om editionsyrkandet kan bifallas. Rätten får då en unik möjlighet att avgöra om informationen på handlingarna verkligen utgör en yrkeshemlighet och, om så är fallet, huruvida synnerlig anledning föreligger och handlingarna ändå skall utlämnas. Alternativt

kan en expert anlitas för att utföra bedömningen och därefter avge yttrande i frågan. Dessa förfarande skulle åsidosätta den kontradiktoriska förfarandepincipen. Alternativet verkar inte vara ett realistiskt förfarandesätt i svensk processrätt då den kontradiktoriska förfarandepincipen värnas starkt och vi inte vill undanhålla motpart material som han inte kan varken motbevisa eller ifrågasätta. Därtill skulle principen om kontradiktion enbart sättas ur spel temporärt då det är fråga om en rent processuell fråga. Vid den materiella bedömningen, om editionsyrkandet bifalls, skulle förfarandet återigen bli kontradiktoriskt. Tillvägagångssättet förefaller därför mindre önskvärt. Att domstolen själv skulle kunna företa bedömningen medför att den skulle kunna få ta del av viss information som bedöms inte vara behövlig i processmaterialet. Samtidigt måste sedan samma domstol helt bortse från detta material vid rättsliga prövningen av den materiella frågan. Om förfarandet är en faktisk möjlighet för rättens ledamöter synes vara tämligen tvivelaktigt. Alternativet med den oberoende experten förefaller därför som en mer realistisk lösning på problemet. I båda fallen kommer frågan emellertid att avgöras utan tillämpning av den kontradiktoriska förfarandepincipen, vilket framstår som orealistiskt i domstolarna av idag.

Som framgått av vad som anförts i detta arbete är möjligheterna till att genom edition få tillgång till bevisning i form av motparts hemliga information begränsade. Tänkbarheten att erhålla ett editionsföreläggande och att samtidigt hålla hemlig information utanför domstolsprocessen synes vara mycket svårt. Domstolarnas extensiva tolkning av begreppet yrkeshemlighet i mål avseende editionsföreläggande, verkar kompenserar av att intresseavvägningen mellan sökandens rätt till adekvat bevisning och motparts rätt till att inte röja företagshemligheter utfaller till sökandens fördel, jfr. NJA 1953 s. 19 och NJA 1986 s. 398. Kravet på synnerlig anledning kommer sannolikt att bli mindre. Vittnes- och editionsplikten är viktiga komponenter i rättsskipningens och samhällets intresse av en så god bevisning som möjligt. I NJA 1995 s. 347 framkommer tydligt hur viktigt det är för företag och inrättningar i samhället att inte deras egenartade hemligheter röjs. Ett ökat avslöjande kommer inte bara leda till att marknaden blir svagare då konkurrensen hämmas, utan även att brottsligheten kommer att öka på sikt genom att gemene man har tillgång till otillbörliga uppgifter. Editionsplikten måste få förbli vad den är tänkt till att vara, en parts möjlighet till att få tillgång till bevisning, för att kunna hävda sin rätt på ett adekvat sätt.

Källförteckning

Författningstext

Konkurrenslagen (1993:20)

Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område

Lagen (1931:152) med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens

Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (Avtalslagen)

Lag (1990:409) om skydd för företagshemligheter

Lag (1999:116) om skiljeförfarande

Rättegångsbalken (1942:740)

Sekretesslagen (1980:100)

Viteslagen (1985:206)

Bürgerliches Gesetzbuch (Tyskland)

Offentligt tryck

Bet. 1988/89:LU30 Lagutskottets betänkande Skydd för företagshemligheter.

JO 1961:11 Fråga huruvida förundersökningsprotokoll i brottmål utlämnas i strid med sekretesslagens bestämmelser, s. 182-184.

Prop. 1948:80 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i strafflagen m.m.

Prop. 1987/88:155 Regeringens proposition om skydd för företagshemligheter.

SOU 1926:33 Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, tredje delen, Rättegången i tvistemål.

- SOU 1938:44 Processberedningens förslag till ny rättegångsbalk II Motiv m.m.
- SOU 1983:52 Företagshemligheter. Betänkande av utredningen om skydd för företagshemligheter.
- SOU 1984:54 Tvångsmedel – Anonymitet – Integritet. Betänkande av tvångsmedelskommittén.

Litteratur

- Barnard, David,
Houghton, Mark *The New Civil Court in Action*, Butterworths, Great Britain, 1993 (Cit. Barnard, David m. fl.)
- Dahlman, Christian,
Glader, Marcus,
Reidhav, David: *Rättsekonomi, en introduction*, Studentlitteratur, Lund 2002 (Cit. Dahlman, Christian m. fl.)
- Ekelöf, Per Olof: *Rättegång Fjärde häftet*, sjätte upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 1992
- Ekelöf, Per Olof; *Rättegång Femte häftet*, sjätte upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 1987
- Fahlbeck, Reinhold: *Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet – En kommentar*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1992
- Fitger, Peter: *Rättegångsbalken, Del 1-4*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1997.
- Heuman, Lars: *Reklammationsnämnder och försäkringsnämnder*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 1980
- Heuman, Lars: *Skriftligt hovrättsförfarande i brottmål*, Skrifter utgivna av Juridiska föreningen i Lund, Lund, 1983
- Gärde, Nils,
Engströmmer, Thore,
Strandberg, Tore,
Söderlund, Erik *Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande med kommentar*, Norstedts Juridik AB, Göteborg, 1994 (Cit. Gärde, Nils m.fl.)
- Lavin, Rune: *Offentligträttsligt vite I*, Skrifter utgivna av Juridiska föreningen i Lund, Lund, 1978
- Lavin, Rune: *Offentligträttsligt vite II*, Skrifter utgivna av Juridiska föreningen i Lund, Lund, 1980

- Lindell, Bengt: *Civilprocessen*, Iustus Förlag AB, Uppsala, 1998
- Lindell, Bengt: *Civilprocessen*, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2003
- Welamsson, Lars: *Rättegång Sjätte häftet*, 2 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1994
- Westberg, Peter: *Domstolens officialprövning*, Skrifter utgivna av Juridiska föreningen i Lund, Lund, 1988

Periodica

- Helgesson, Christina: *Skyddet för affärshemligheter och de olika begreppen*, SvJT 1997 s. 28-41.
- Heuman, Lars: Advokaten 1986, s. 46
- Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989-90, s. 3-46.
- Heuman, Lars: *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del II*, i JT 1989-90 s. 233-269.
- Heuman, Lars: *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995/96, s. 449-455.
- Heuman, Lars: *Editionsföreläggande avseende ADB-baserad information och proportionalitetsgrundsatsen*, JT 1999-2000 s. 152- 158
- Kallenberg, Ernst: Bevisrätten i processlagberedningens förslag till rättegångsbalk, II, SvJT 1940 s. 593-617.
- Lyxell, Ralf: *Intrågsundersökning, edition och bevisupptagning till framtida säkerhet*, JT 2002-03, s. 318-327
- Welamson, Lars: Svensk rättspraxis Civil- och straffprocessrätt 1973-1979, Editions-föreläggande, SvJT 1982, s 149-150.
- Wright,
Miller,
Marcus: Federal Practise and Procedure, vol. 8, Section 2001 to 2100, s. 538 och 566 f.

Rättsfallsförteckning

AD 1988 nr. 151

Stockholms TR T 112/74 och HD Ö 2306/83

SvJT 1975 ref. s. 71

RH 1987:132.

RH 1988:109

NJA 1930 s. 671

NJA 1953 s. 19

NJA 1958 s. 501

NJA 1959 s. 230

NJA 1963 s.72

NJA 1963 C1070

NJA 1969 s. 444

NJA 1971 s. 521

NJA 1973 s. 412

NJA 1975 s. 693

NJA 1977 s. 254

NJA 1980 s. 212

NJA 1981 s. 791

NJA 1981 s. 982

NJA 1982 s. 650

NJA 1984 s. 47

NJA 1985 C 34

NJA 1985 s. 172

NJA 1986 s. 398

NJA 1987 s. 742

NJA 1988 s. 652

NJA 1992 s. 307

NJA 1995 s. 347

NJA 1998 s. 590 I & II

NJA 1998 s. 633

NJA 1998 s. 829

NJA 1999 s. 469